

Nr 17

Konstitutionsutskottets utlåtande i anledning av motioner om viss utredning rörande ett upplösande av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan.

I de likalydande, till konstitutionsutskottet hänvisade motionerna nr 163 i första kammaren av herr *Osvald m. fl.* och nr 214 i andra kammaren av herr *Edberg*, vilkas behandling uppskjutits till höstsessionen, hemställes, att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en allsidig utredning om formerna för och de överblickbara följderna av ett upplösande av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan.

Beträffande motiveringen får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas i det följande, hänvisa till motionerna.

Förhållandet mellan staten och kyrkan i Sverige

Genom reformationen skildes den svenska kyrkoprovinsen från den romersk-katolska kyrkan och omgestaltades till en fristående kyrka med evangelisk-luthersk trosbekännelse. Konungen trädde i påvens ställe såsom högsta instans i kyrkans yttre styrelse. Samtidigt värnade emellertid de kyrkliga organen, främst biskopar och kyrkomöte, om kyrkans självbestämmanderätt. Uttryck för denna äro 1571 års kyrkoordning och Uppsala mötes beslut år 1593 samt prästerskapets privilegier, utfärdade 1647, 1650, 1675 och — i slutgiltig utformning — 1723.

Vid Västerås riksdag år 1544 proklamerades den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelse såsom den enda i landet tillåtna. Kyrkan kom således att omfatta samma personkrets som staten. Denna statens religiösa enhet fastslogs bl. a. i 1634 års regeringsform och kom klarast till uttryck i 1686 års delvis alltjämt gällande kyrkolag och 1734 års lag, som båda stadgade landsförvisning såsom straff för avfall från den evangeliska läran. Konventikelplakatet av år 1726, som riktade sig mot pietistisk sekterism, avsåg också att hos landets egna invånare bevara enheten i religionen. Genom 1781 års toleransedikt och 1782 års judereglemente gavs rätt till religionsutövning åt inflyttade icke-lutheraner, men förbudet för landets inbyggare att avfalla från den evangelisk-lutherska läran kvarstod.

På allvar började den kyrkliga enheten rubbas först under 1800-talet. I § 16 av 1809 års regeringsform fastslogs: »Konungen bör — — — ingens samvete tvinga eller tvinga låta, utan skydda var och en vid en fri utövning

av sin religion, såvitt han därigenom icke störer samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer.» Härmed torde dock år 1809 icke ha avsetts religionsfrihet i den mening, som senare under 1800-talet inlades i detta ord. I vart fall ansågs icke konventikelplakatet upphävt genom regeringsformen. Väckelserörelsernas frammarsch vid mitten av 1800-talet ledde till att konventikelplakatet år 1858 upphävdes. År 1860 ersattes 1781 års tole-ransedikt av en förordning angående främmande trosbekännare. Först genom denna förordning avskaffades straffet för avfall från den rena evangeliska läran. Villkoren för utträde ur svenska kyrkan voro fortfarande stränga. De mildrades visserligen i 1873 års förordning angående främmande trosbekännare. Enligt denna förordning, den s. k. dissenterlagen, som gällde fram till år 1952, var det emellertid icke tillåtet att utträda ur svenska kyrkan utan att uppgiva övergång till annat kristet samfund.

Genom 1860 och 1873 års förordningar bröts principen, att medborgare i staten också skulle vara medlem av svenska kyrkan. Den religiösa enheten hade emellertid under tidernas lopp kommit att helt sätta sin prägel på den rättsliga regleringen av förhållandet mellan staten och kyrkan. På 1600-talet uppstod inom den kamerala förvaltningen under inflytande av enväldet och reduktionen ett betraktelsesätt, enligt vilket kyrkostyrelsen allenast var en del av statsstyrelsen. Förespråkare för denna uppfattning finnas alltjämt. Från kyrkligt håll har gentemot denna uppfattning hävdats kyrkans karaktär av ett religiöst samfund, öppet för hela folket och med självbestämmanderätt i annan utsträckning än en statsinstitution.

Spörsmålet om kyrkans rättsliga natur har i senare tid ingående diskuterats utan att något allmänt godtaget svar kunnat lämnas. I samband med tillkomsten av 1951 års religionsfrihetslag uttalades dock från statsmakternas sida, att kyrkan icke är en statsinstitution i samma mening som andra sådana. Kyrkans ställning kännetecknas av bristen på egna organ för förvaltning av hela kyrkan rörande angelägenheter. Enligt regeringsformen §§ 87, 88 och 114 äger kyrkans organ för lagstiftning, det år 1863 i nära samband med representationsreformen tillkomna kyrkomötet, medverka vid stiftande, förändring eller upphävande av kyrkolag och vid förklaring av sådan lag samt vid ändring eller upphävande av prästerskapets privilegier. Kyrkomötets kompetensområde är oklart och omtvistat. Detta har icke minst visat sig vid 1951 års kyrkomöteskommittés ingående undersökning (SOU 1955: 47) och vid remissbehandlingen av kommitténs betänkande. Utanför kyrkomötets kompetensområde fallande reglering av svenska kyrkans angelägenheter tillkommer antingen Konungen och riksdagen gemensamt eller Konungen ensam. Kyrkomötet är emellertid icke blott medbestämmande i kyrkolags- och privilegiefrågor utan fungerar därjämte såsom opinionsorgan i de frågor, som enligt kyrkomötesförordningen äro att hänföra till »kyrkliga ärenden», oavsett huruvida frågorna höra under Konungens utslutande kompetens eller falla inom området för Konungens och riksdagens gemensamma bestämmanderätt.

Kyrkomötet har emellertid icke någon befogenhet att företräda kyrkan såsom civilt rättssubjekt. Biskopsmötet, som jämväl kan sägas vara ett kyrkligt opinionsorgan, har icke någon officiellt erkänd ställning. Kyrkolagsfrågor beredas i justitiedepartementet. Flertalet övriga kyrkliga ärenden handläggas i ecklesiastikdepartementet och avgöras av Kungl. Maj:t. Sedan 1953 gäller, att av statsrådets ledamöter endast den, som har att föredraga mål eller ärende angående kyrkans religionsvård eller religionsundervisning, utövning av prästämbetet samt befordring eller ämbetsansvar inom kyrkan, behöver tillhöra svenska kyrkan. En rad andra rent statliga organ, främst centrala ämbetsverk, handhava kyrkliga angelägenheter. Kyrkofonden förvaltas av statskontoret.

År 1952 trädde den nya religionsfrihetslagen i kraft. Dess första paragraf har i anslutning till regeringsformen § 16 följande lydelse: »Envar äger rätt att fritt utöva sin religion, såvitt han icke därigenom stör samhällets lugn eller åstadkommer allmän förargelse.» Var och en som hör till svenska kyrkan har rätt att utträda därur genom personlig anmälan hos pastor i församlingen. Lagen godtager principen, att barn följer sina föräldrar i fråga om tillhörighet till kyrkan. Liksom ingen mot sin vilja behöver kvarstå i svenska kyrkan, är icke någon underkastad tvång, ej ens efter eget åtagande, att kvarstå inom annat trossamfund.

Någon officiell statistik över antalet utträden ur svenska kyrkan efter religionsfrihetslagens ikraftträdande föreligger icke. En genom Diakonistyrelsens försorg verkställd undersökning, som dock icke omfattat hela landet, har givit vid handen, att under åren 1952—1954 i medeltal 0,33 procent av kyrkans medlemmar begagnat sig av möjligheten till utträde.

Tidigare riksdags- och kyrkomötesbehandling

Vid 1908 års kyrkomöte väckte herr Waldenström motion (nr 45) med yrkande, att Kungl. Maj:t måtte låta »genom kunniga och för den kristna kyrkans sanna väl nitälskande män utreda, dels på vad sätt det nuvarande bandet mellan kyrkan och staten lämpligen kunde upplösas, dels i vad form staten, efter en sådan upplösning, kunde, med hänsyn till sitt eget ändamål, stödja det fria kyrkliga arbetet samt göra sig till godo dess frukter för folkets lyftning och sunda moraliska utveckling». Motionären byggde sitt yrkande på tesen, att statskyrkan icke vore någon kyrka i biblisk mening utan en statsinstitution. Motionen avstyrktes av kyrkolagsutskottet (bet. nr 4) och avslogs av kyrkomötet efter utförlig debatt.

Den Waldenströmska motionen gav herr Janson i Kungsör anledning att vid 1909 års riksdag väcka motion (II: 217) med begäran om en allsidig utredning huruvida och på vad sätt sambandet mellan stat och kyrka lämpligen kunde upplösas. Motionen avstyrktes i få ord av första särskilda utskottet (utl. nr 1). Första kammaren följde utskottet, men i andra kammaren segrade med 115 röster mot 98 en reservation, vari utredning tillstyrktes. Herr Waldenström återkom vid kyrkomötena 1909 och 1910 med motioner

(nr 8 resp. 2) om kyrkans skiljande från staten, vilka gåvo upphov till debatter men icke föranledde någon kyrkomötets åtgärd.

År 1918 togs frågan ånyo upp genom tvenne riksdagsmotioner. I den ena (II: 293) vände sig herr Möller m. fl. mot »den lutherska lärans privilegierade ställning» och menade, att staten missbrukade sin makt, då den skänkte sitt stöd åt en viss religiös riktning och tvingade alla medborgare att åtminstone ekonomiskt stödja denna religionsriktning även i dess kamp med andra åskådningar. Också i den andra motionen av herr Berglund m. fl. (II: 289) talades det om det tvång, som det bestående kyrkosystemet ansågs innebära.

Den begäran om utredning, som framfördes i de båda motionerna, avstyrktes av andra kammarens första tillfälliga utskott (utl. nr 14). Utskottet menade en utredning vara i och för sig önskvärd, men ansåg icke att den, såsom motionärerna ville, skulle utgå från förutsättningen att sambandet mellan stat och kyrka borde och skulle upplösas. Fyra reservanter i utskottet ansågo en utredning böra komma till stånd. Andra kammaren biföll reservationen med 54 röster mot 48, varefter ärendet behandlades inom första kammarens första tillfälliga utskott. Detta uttalade (utl. nr 26), att antalet av dem, som önskade bibehålla föreningen mellan kyrka och stat, utgjorde flertalet inom befolkningen och att detta flertal under senare år snarast hade ökats. I enlighet med utskottets hemställan biträdde första kammaren icke andra kammarens beslut.

Under tiden mellan 1918 och 1950 togs frågan om kyrkans skiljande från staten upp i fyra riksdagsmotioner. En av dem, väckt vid 1923 års riksdag av herr Janson i Kungsör (II: 193), överensstämde till tankeinhållet med 1909 års motion. De tre andra voro kommunistiska gruppemotioner, väckta 1923 (II: 184), 1930 (II: 362) och 1932 (II: 311). Motionerna år 1923 avstyrktes av andra kammarens första tillfälliga utskott (utl. nr 5) och avslogos efter en lång debatt av andra kammaren med 88 röster mot 65. Minoriteten röstade därvid för en av herr Paulsen avgiven reservation, avseende skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om en allsidig utredning av frågan. Utskottet uttalade, att frågan om kyrkans skiljande från staten icke vore särskilt aktuell, och framhöll, att den svenska kyrkan företedde en påfallande livaktighet, som vittnade om att den ännu hade vida och djupa rötter hos vårt folk.

De tre kommunistemotionerna togo framför allt sikte på de kyrkliga ekonomiska förhållandena och gingo ut på kyrkoegendomens indragande till staten. De avslogos samtliga av riksdagen.

Vid 1925 års kyrkomöte väckte herr Engström motion (nr 93) om kyrkans skiljande från staten. I motionen gjordes gällande, att kyrkan icke längre kunde vara sammankopplad med staten, sedan dennas kyrkoledning kommit att gå i avkristningens tecken. I enlighet med kyrkolagsutskottets hemställan (utl. nr 27) avslog kyrkomötet motionen.

Ett av religionsfrihetssakkunniga, vilka tillkallats år 1925 i enlighet med en redan år 1909 av riksdagen gjord hemställan, år 1927 avgivet betänkande gav upphov till den s. k. biskopsmotionen (nr 1) vid 1929 års kyrko-

möte. I anledning av denna motion avlät kyrkomötet en skrivelse (nr 30, kyrkolagsutskottets betänkande nr 25) till Kungl. Maj:t, vari anfördes, att svenska kyrkan borde vara en evangelisk folkkyrka och att den varken borde förvandlas till en i religiöst avseende obestämd statsfunktion eller till en förening med trånga och snäva gränser.

Vid 1950 års riksdag togs frågan om förhållandet mellan kyrkan och staten ånyo upp till behandling. Herrar Nerman och Malmborg i Stockholm väckte likalydande motioner (I: 6 resp. II: 142) om utredning rörande statskyrkosystemets avskaffande. Enligt motionärernas mening vore detta system icke godtagbart från trosfrihetens och rättens synpunkter. Herr Johnsson i Stockholm motionerade vid samma riksdag (II: 409) om en allsidig undersökning av förutsättningarna för en helt ny reglering av förhållandet mellan stat och kyrka. Herrar Nerman och Malmborg riktade sig i stor utsträckning mot dissenterlagkommitténs då framlagda förslag såsom varande otillräckligt och sågo frågan ur den enskilde individens synpunkt. Deras motioner syftade klart till statskyrkans avskaffande. Herr Johnsson åter såg frågan mera ur kyrkans synpunkt och tog det icke som självklart men väl tänkbart, att kyrkan skulle skiljas från staten och därmed statskyrkosystemet avskaffas. Herr Johnsson skrev, att kyrkan måste vara beredd att värna sin självständighet för att kunna fungera som kristet samfund, men att staten också måste göra klart för sig, om den ville upphöra att vara en kristen stat, vilket även skulle innebära, att staten avsåde sig varje ansvar för fostrandet och vården av det religiösa behovet.

Kamrarnas båda allmänna beredningsutskott avstyrkte de nu nämnda motionerna (utl. nr 10 resp. 15). Båda utskotten hänvisade därvid till dissenterlagkommitténs då pågående utredning och ansågo denna utgöra skäl att icke då igångsätta utredning av den vidlyftigare frågan om kyrkans förhållande till staten. Andra kammarens beredningsutskott uttalade, att det inom vida kretsar både utom och inom kyrkan säkerligen rådde en önskan, att förhållandet mellan staten och kyrkan måtte tagas under omprövning, så att fördelarna av det nuvarande systemet kunde vägas mot nackdelarna.

I första kammarens beredningsutskott reserverade sig herrar Johanneson och Osvald till förmån för en begäran om allsidig utredning av förhållandet mellan kyrka och stat. Utskottsmajoritetens mening segrade efter en lång debatt med 89 röster mot 24. I andra kammarens beredningsutskott reserverade sig herr Edberg mot utskottets motivering för avstyrkande och föreslog en skrivning, som klart uttryckte, att kraven om skiljande av stat och kyrka i längden icke rimligen torde kunna avvisas men att praktiska skäl syntes tala för att dissenterlagkommitténs betänkande först avvaktades. Även i andra kammaren blev debatten livlig. Kammaren avtog båda motionerna, herr Malmborgs med 85 röster mot 15 och herr Johnssons med 85 röster mot 19. Herr Edbergs förslag till motivering förkastades med 76 röster mot 28.

I samband med att proposition med förslag till religionsfrihetslag före-

lades 1951 års riksdag väckte herr Ståhl en motion (II: 495), som utmynnade i en hemställan att riksdagen måtte avslå propositionen och i stället anhålla om en ny, allsidig och förutsättningslös utredning med sikte på skilsmässa mellan stat och kyrka under för de svenska kyrkosamfundens fortbestånd och utveckling betryggande former. Särskilda utskottet anförde (utl. nr 1) om denna motion, att den uttryckligen åsyftade mera genomgripande ändringar av svenska kyrkans ställning, uppenbarligen främst berörande administrativa och ekonomiska förhållanden. Utskottet påpekade, att dessa ändringar endast helt allmänt antytts i motionen och att för ett ställningstagande krävdes mera preciserade reformförslag och utredningar av helt annan art och omfattning än de tillgängliga. Det kunde då icke anses lämpligt att i avbidan på dylika, mera vittsyftande utredningar uppskjuta behandlingen av förslaget till religionsfrihetslag. Tvärtom torde det först sedan de föreslagna lagändringarna genomförts bliva möjligt att överblicka i vad mån ytterligare lagstiftning vore påkallad för att tillgodose det syfte, som eftersträvats genom förslaget, eller för att i andra hänseenden skydda den religiösa friheten. Utskottet tillstyrkte därför, att det i herr Ståhls motion framställda avslagsyrkandet icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Riksdagen biföll utan votering utskottets hemställan.

I kyrkomötet väckte herr Axel Svensson år 1951 en motion (nr 2) om utredning av frågorna angående kyrkans rättskapacitet och egendom samt förhållandet mellan kyrkan och staten. Motionären tänkte sig, att utredningen skulle utarbeta förslag till en konkordatliknande överenskommelse mellan staten och kyrkan, »vilken överenskommelse borde tillvarataga bådas oförytterliga intressen samt avfattas så, att konflikter i görligaste mån förebyggdes». Motionen, som avstyrktes av kyrkolagsutskottet (utl. nr 23), avslogs av kyrkomötet.

Senast togs frågan om förhållandet mellan staten och kyrkan upp vid 1955 års riksdag. I likalydande motioner (I: 41 och II: 48) begärde herrar Weiland och Osvald i första kammaren samt herrar Helén och Swedberg i andra kammaren att år 1957 måtte anordnas rådgivande folkomröstning angående ett lösande av de organisatoriska banden mellan kyrka och stat under betingelser, som vore betryggande för kyrklig verksamhet och kristet kulturliv. I motionerna gjordes gällande, att flera av de omfattande frågor, som skulle komma att aktualiseras vid en upplösning, knappast skulle kunna effektivt utredas utan att det angäves i vilken riktning statsmakternas intentioner ginge. Därför ansågo motionärerna, att utredningsarbetet borde föregås av en rådgivande folkomröstning.

Konstitutionsutskottet framhöll (utl. nr 19) att frågan om kyrkans förhållande till staten vore utomordentligt komplicerad. För att den enskilde röstande skulle kunna taga ställning till huvudfrågan måste beträffande vart och ett av de talrika i denna ingående spörsmålen de beräknliga konsekvenserna av en skilsmässa mellan kyrka och stat åtminstone i sina huvuddrag klart redovisas. Det klarläggande, som borde ske, måste för att

kunna läggas till grund för objektiv upplysning vid en folkomröstning bygga på en föregående utredning. En dylik utredning måste oundgängligen bliva genomgripande, oavsett om den skedde förutsättningslöst eller icke. Någon sådan utredning hade emellertid icke påyrkats i motionerna. Med anledning härav hemställde utskottet, att motionerna icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Riksdagen fattade beslut i överensstämmelse med utskottets hemställan.

Motionerna

Motionärerna utgå i sitt resonemang från de historiska förhållanden, som ligga till grund för de nuvarande relationerna mellan staten och kyrkan. De framhålla, hur den forna kyrkliga enhetens splittring genom väckelserörelser och sekularisering »kommit den statliga auktorisationen av en viss bekännelseform att framstå som en kvarleva från en gången tids betraktelsesätt».

Av vad som förekommit under frågans tidigare riksdagsbehandling draga motionärerna de slutsatserna, att det finnes en utbredd önskan om att en utredning kommer till stånd, att den nya religionsfrihetslagen ej längre giver anledning att dröja med en dylik utredning samt att en folkomröstning i frågan förutsätter att frågan blivit utredd.

I sin principiella motivering för yrkandet om utredning hävda motionärerna bestämt, att en verklig religionsfrihet kräver, att statsmakt och kyrkoväsende skiljas åt. Detta innebär dock enligt motionärerna ingen undervärdering av den svenska kyrkans kulturgärning.

Rörande den begärda utredningens omfattning uttala motionärerna, att »alla i problemkomplexet ingående spørsmål» givetvis måste utredas.

Remissbehandling

Konstitutionsutskottet har för yttrande remitterat motionerna till kammarkollegiet, statskontoret, skolöverstyrelsen, de teologiska fakulteterna i Uppsala och Lund, samtliga domkapitel, stiftsnämnderna i Växjö, Lunds och Härnösands stift, Frikyrkliga Samarbetskommittén, Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen och Filadelfiaförsamlingen i Stockholm. Yttranden ha inkommit från samtliga remissinstanser med undantag av Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, som förklarar sig icke önska avgiva yttrande.

Motionärernas hemställan om utredning har tillstyrkts av *Frikyrkliga Samarbetskommittén* och *Filadelfiaförsamlingen i Stockholm*, av *Filadelfiaförsamlingen* dock endast under förutsättning, att utredningen icke gives en negativ inriktning till kristendomen och dess betydelse för samhället. *Skolöverstyrelsen* och *teologiska fakulteten i Uppsala* ha utan att anföra motivering lämnat motionsyrkandet utan erinran; fakultetens uttalande gäller en helt förutsättningslös utredning. Samtliga *övriga remissinstanser* ha avstyrkt bifall till motionerna.

Remissvaren ha såsom bilaga fogats vid detta utlåtande.

Förhållandet mellan stat och kyrka i vissa främmande länder

Finland

Regeringsformen innehåller icke några reglerande bestämmelser om vare sig den evangelisk-lutherska kyrkan eller något annat religionssamfund. Religionsfriheten är fastslagen i § 8 regeringsformen: »Finsk medborgare äger rättighet till offentlig och enskild religionsövning ... ävensom ... frihet att utträda ur det religionssamfund han tillhör samt frihet att ansluta sig till annat religionssamfund.» I fråga om den evangelisk-lutherska kyrkans organisation och förvaltning hänvisas i § 83 regeringsformen endast till vad därom stadgas i kyrkolagen. Landets regering utövar enligt 14 § kyrkolagen högsta styrelsen över den evangelisk-lutherska kyrkan. Blott de riksdagsmän, som emellertid beslutande och förvaltande organ i större utsträckning än den svenska. Ett kyrkomöte sammanträder vart femte år. Dess lekmannainslag är starkare än det svenska kyrkomötets. Dess viktigaste befogenhet är rätten att väcka förslag om kyrklig lagstiftning. Av kyrkomötet väckta förslag bliva gällande, om ej presidenten eller riksdagen begagnar dem tillkommande vetorätt. Kyrkomötet är vidare ensamt bestämmande i fråga om kyrkliga böcker och skall höras beträffande vissa s. k. blandade angelägenheter, vartill bl. a. hör religionsundervisning, äktenskapslagstiftning, kyrklig beskattning och prästlönelagstiftning.

Jämte kyrkomötet finnas två detsamma i viss utsträckning underställda centrala kyrkliga organ, förstärkta biskopsmötet och kyrkostyrelsen. Kyrkostyrelsen är ett ämbetsverk, bestående av ärkebiskopen och sex eklestiastikråd. Dess främsta uppgift är att handhava kyrkans ekonomiska förvaltning. Kyrkostyrelsen är sålunda styrelse för kyrkans centralfond, som i viss mån motsvarar men ej har samma omfattning som kyrkofonden i Sverige, samt företräder kyrkan mot enskilda och myndigheter. Förstärkta biskopsmötet, vari även lekmannarepresentanter ingå, äger upptaga de reformsträvanden av andlig art, vartill mötet finner anledning, samt taga de initiativ, som befinnas lämpliga. Därjämte upptager förstärkta biskopsmötet, som sammanträder minst en gång om året, viktigare ärenden rörande kyrkans förvaltning och ekonomi. Det egentliga biskopsmötet, som består av biskoparna och en prästerlig ledamot från varje domkapitel, har enbart rådgivande funktion.

Domkapitlen ha i Finland vidsträcktare befogenheter än i Sverige. Sålunda ha de fortfarande domsrätt över prästerskapet i vad gäller ämbetsbrott.

Församlingarna svara själva för sina prästers löner och för utgifter för den kyrkliga verksamheten i övrigt inom församlingarna.

Sammanfattningsvis torde kunna sägas, att den finska evangelisk-lutherska kyrkan i högre grad än svenska kyrkan står självständig gentemot staten.

Bredvid den evangelisk-lutherska kyrkan, som år 1940 omfattade cirka 93 procent av landets befolkning, intager den grekisk-katolska kyrkan (Ortodoxa kyrkosamfundet i Finland) med cirka 70 000 medlemmar också en officiell ställning som »Finlands andra folkkyrka».

Sedan en religionsfrihetslag av år 1923 trätt i kraft, begagnade sig under tiden fram till 1930 1,1 procent av befolkningen av möjligheten att utträda. De konfessionslösa utgjorde år 1950 2,8 procent av invånarna.

Norge

Grundlagen § 2 stadgar, att den »evangelisk-lutherske Religion forbliver Statens offentlige Religion». Den evangelisk-lutherska kyrkan står direkt under konungens överinseende. Enligt § 16 grundlagen gäller: »Kongen anordner al offentlig Kirke- og Gudstjeneste, alle Møder og Forsamlinger om Religionssager og paaser, at Religionens offentlige Lærere følger de dem foreskrevne Normer.» Vid behandling i statsrådet av frågor, som angå norska kyrkan, äga endast de statsråd, som äro medlemmar av kyrkan, deltaga.

Bestämmelser om förhållandet mellan kyrkan och dess medlemmar, påläggandet av ekonomiska förpliktelser till kyrkan, förvaltning av kyrkans medel och ändring av kyrkans ekonomiska rättigheter meddelas genom samfällad lagstiftning av konungen och stortinget. Med stöd av grundlagen § 16 förordnar konungen om gudstjänst och kyrkliga böcker.

Verkställighet av gällande bestämmelser och kyrklig förvaltning i övrigt tillkommer konungen ensam. Administrationen sker i huvudsak genom undervisnings- och kyrkodepartementet. Flertalet förvaltningsärenden avgöras av vederbörande departement.

I en lag år 1953 om Den norske Kirkes ordning ha de viktigaste bestämmelserna om den norska kyrkan införts. Enligt denna lag skola i församlingarna finnas menighetsråd och menighetsmöte med i huvudsak rent församlingsvårdande uppgifter. Medelsanvisning och beskattning för lokala kyrkliga ändamål ankommer på den borgerliga kommunen. Menighetsråden disponera huvudsakligen blott skänkta medel.

I varje stift (bispedöme) finnes ett bispedömmesråd, bestående av biskopen jämte en präst och tre lekmän. Rådets främsta uppgift är att främja den kyrkliga verksamheten inom stiftet.

Något gemensamt kyrkligt organ för hela landet finnes icke utöver ett biskopsmöte, som i regel sammanträder en gång om året och som fungerar såsom kyrkligt remissorgan. Ett år 1945 framlagt förslag om inrättande av ett centralt kyrkligt organ, kirkerådet, förkastades av stortinget.

Innehavare av biskopsämbeten och andra ordinarie prästtjänster utnämnas av regeringen, som därvid är obunden av omröstningsresultat och kyrkliga myndigheters yttrande.

Kyrkliga befattningshavare avlönas efter samma grunder som gälla för statens tjänstemän.

Vissa centrala kyrkliga fonder förvaltas av undervisnings- och kyrkodepartementet under stortingets överinseende.

Helt allmänt kan sägas, att den norska kyrkan intager en i förhållande till staten väsentligt mera osjälvständig ställning än den svenska.

Enligt statistiska uppgifter från år 1950 stod då 3,76 procent av befolkningen utanför statskyrkan. Därav var ungefär 0,6 procent konfessionslösa; de övriga utgjordes huvudsakligen av frikyrkliga. Jesuiter få enligt särskilt förbud i grundlagen icke verka i Norge.

Danmark

Den danska grundlagen stadgar i § 4: Den evangelisk-lutherska kyrkan är den danska folkkyrkan och understödes såsom sådan av staten.

Något särskilt kyrkligt lagstiftningsorgan finnes icke. Den lagstiftande

makten tillkommer konungen och folketinget i förening. Den verkställande makten ligger hos konungen. Liksom i Norge råder i stor utsträckning ministerstyrelse.

I viktigare kyrkliga frågor inhämta statsmakterna i regel yttranden av de enskilda biskoparna. Någon rent kyrklig central förvaltningsmyndighet finnes icke. Frågan om att bereda den danska folkkyrkan ett visst mått av självstyrelse har varit föremål för ett flertal sakkunnigutredningar, men förslag härom har aldrig framlagts för riksdagen.

I varje socken finnes ett menighetsråd, bestående av socknens ordinarie präster och minst sex genom direkta val utsedda lekmän. Menighetsråden förvalta den kyrkliga egendomen och ha befogenhet att uttaxera erforderliga medel av folkkyrkans medlemmar inom socknen.

Om i en socken ett visst antal medlemmar av folkkyrkan förena sig där- om, kunna de bilda en fristående »valgmenighet» med eget menighetsråd och rätt att själva utse präst.

Prästerna avlönas — efter väsentligen samma grunder som statens tjänstemän — dels med avkastning av kyrklig jord och kyrkliga fonder, dels med särskilt uttaxerade medel, dels ock med statsmedel.

Jämförda med den evangelisk-lutherska folkkyrkan, som inom sig rymmer olika meningsriktningar, äro övriga kyrkosamfund av ringa betydelse. Före det andra världskriget uppgick de konfessionslösas antal till omkring 18 000.

År 1928 tillsattes en kommitté om 26 medlemmar för att utreda frågan om förhållandet mellan staten och kyrkan. I kommittén ingingo representanter för olika kyrkliga riktningar och politiska partier. Kommittén höll icke mindre än 250 plenarsammanträden. Intet förslag till ordnande av relationerna mellan staten och kyrkan samlade majoritet. En grupp om 13 ledamöter föreslog, att ett centralt kyrkligt organ, kirkerådet, skulle skapas. En annan grupp om 4 ledamöter uttalade sig i princip för en skilsmässa mellan stat och kyrka men ansåg icke tiden mogen för någon ändring av de rådande relationerna. Andra minoritetsgrupper föreslogo mindre jämkningar i den bestående ordningen. De olika minoritetsförslagen utgavs av trycket 1940.

Island

Den evangelisk-lutherska kyrkan är nationalkyrka och understödes av staten. Religionsfrihet råder. Vid folkräkning år 1940 stod 2,4 procent av befolkningen utanför den evangelisk-lutherska kyrkan.

Storbritannien

The Church of England — den anglikanska kyrkan i England — står i nära förhållande till staten. Monarken är dess överhuvud, premiärministern utnämner biskopar och parlamentet beslutar om ritual och kyrkliga böcker. Å andra sidan är kyrkan i stor utsträckning ekonomiskt oberoende av staten. De kyrkliga institutionerna anses som ägare till kyrklig jord och tionderättigheter. Staten verkställer kyrkliga domstolars beslut, men högsta instans i kyrkliga mål är en rent statlig domstol. Ett kyrkomöte finnes, men dess beslut måste fastställas av parlamentet.

Någon motsvarighet till rätten att utträda ur svenska kyrkan finnes icke, varför det är vanskligt att angiva, hur stor del av befolkningen, som kan anses tillhöra den anglikanska kyrkan. Undersökningar bland värnpliktiga

ha givit till resultat, att omkring 70 procent anse sig tillhöra den anglikanska kyrkan.

Frågan om kyrkans skiljande från staten har flera gånger diskuterats, bl. a. åren 1927 och 1928, då parlamentet vägrade att stadfästa den reviderade Book of Common Prayer. Från kyrkligt håll yrkades skilsmässa, och år 1930 tillsattes en kommission för att undersöka förhållandet mellan stat och kyrka. Kommissionens betänkande synes emellertid icke ha lett till något resultat.

Anglikanska kyrkor finnas också i Wales och på Irland. Anglikanerna äro här i minoritet bland befolkningen, och kyrkorna ha skilts från staten, på Irland 1869 och i Wales 1914. — På Irland ersattes monarken såsom högsta kyrkliga myndighet av en General Synod. Den ekonomiska förvaltningen övertogs av en Representative Church Body, som av staten erhöll viss ersättning för lönerna till de vid skilsmässan i tjänst varande prästerna. — I Wales överfördes kyrkliga tillgångar, förvärvade före 1662, till landstingen och Wales' universitet, medan kyrkan fick behålla kyrkobyggnader, prästgårdar och under senare tid influtna gåvor, varjämte kyrkan av staten erhåller ett visst årligt belopp.

Den skotska presbyterianska kyrkan, som tidigare var ganska hårt statsbunden, klövs under 1800-talet i en statskyrka och en frikyrka genom att en stor del av prästerskapet nedlade sina statliga ämbeten och bildade en av staten oberoende kyrka. De båda kyrkorna återförenades 1929 och bildade the Church of Scotland, som visserligen betecknas som »established» men som står väsentligt friare än the Church of England gentemot staten.

Tyskland

Den västtyska förbundsrepublikens författning deklarerar tros- och samvetsfrihet och ställer hela undervisningssystemet under statligt överinseende med rätt för föräldrarna att bestämma, huruvida deras barn skola delta i den av de statliga skolorna anordnade religionsundervisningen. Relationerna mellan staten och den katolska kyrkan regleras av konkordat. Staten lämnar bidrag till kyrkans verksamhet, beskattar ej kyrklig egendom, sörjer för katolsk undervisning i skolorna inom katolska delar av landet och vidmakthåller katolska teologiska fakulteter.

De 28 lutherska och reformerta landskyrkorna äro sedan 1948 sammanslutna till Evangelische Kirche in Deutschland men ha full självstyrelse. I enskildheter regleras förhållandet genom de olika ländernas lagstiftning. Staten bidrager till prästerskapets avlöning och uppbär de skatter kyrkan har rätt att uttaxera. Staten kontrollerar däremot icke skattemedlens användning och ingriper ej i kyrkliga tjänstetillsättningar.

I Östtyskland har skilsmässa mellan stat och kyrka genomförts, men staten lämnar fortfarande vissa reducerade bidrag till den kyrkliga verksamheten.

I Västtyskland tillhörde vid folkräkning år 1950 51,1 procent av befolkningen den evangeliska och 45,2 procent den katolska kyrkan, medan 3,5 procent stod utanför varje trossamfund. Protestanterna beräknas utgöra omkring 80 procent och katolikerna omkring 12 procent av Östtysklands befolkning.

Nederländerna

Nederländernas författning stadgar religionsfrihet och skyldighet för staten att avlöna präster i olika samfund. Den med staten förbundna men relativt självständiga reformerta kyrkan (Hervormde Kerk) omfattade 1947

endast 3 miljoner av landets 10 miljoner invånare, andra reformerta och lutherska sekter omkring en miljon, katoliker knappt 4 miljoner och konfessionslösa drygt 1 1/2 miljon. Den religiösa splittringen har präglat undervisningsväsendet. Den statliga undervisningen är konfessionslös, men 1945 voro blott 3 procent av skolorna konfessionslösa, medan de katolska utgjorde 54 procent och de protestantiska 43 procent. Det åligger kommunerna att tillhandahålla lokaler och undervisningsmateriel även för privata skolor, och deras lärare avlönas av staten.

Utvecklingen har angivits gå i riktning mot tilltagande utträde ur kyrkosamfundet och avsevärda framsteg för katolicismen.

Schweiz

Samvetsfriheten är skyddad i förbunds författningen, som även stadgar, att offentliga skolor skola vara så anordnade, att de kunna begagnas av alla trosbekännelsers anhängare. Ingen är skyldig att erlägga skatt till kyrkosamfund, som han icke tillhör. Ehuru fullständig religionsfrihet råder, är all mot statens intressen stridande religiös propoganda förbjuden. Jesuitorden får sålunda icke verka i landet. Ej heller är det tillåtet att grunda nya kloster eller religiösa samfund. Förhållandet mellan kyrka och stat är särskilt reglerat i varje kanton. Somliga kantoner ha sålunda icke någon kyrka med statlig auktorisation, andra en, två eller tre. Utvecklingen synes för närvarande gå i riktning mot skiljande av kyrkorna från staten.

Vid folkräkning 1950 utgjorde protestanterna 56 procent av befolkningen och katolikerna 42 procent.

Frankrike

År 1905 upphävde republiken ett då gällande konkordat med katolska kyrkan. Samvetsfrihet och fri religionsutövning medgavos. Ingen statsreligion erkändes, och alla statliga och kommunala anslag till religiösa ändamål indrogos.

De stränga bestämmelserna i skilsmässolagen ha emellertid senare mildrats i praktiken, och utvecklingen i Frankrike har — särskilt mellan de båda världskrigen — företett en långsam avspänning i förhållandet mellan stat och kyrka.

Den statliga undervisningen är konfessionslös. Enskilda skolor, ofta drivna av religiösa samfund, finnas på alla stadier.

Protestanterna uppgå till omkring en miljon.

I Elsass-Lothringen har statskyrkoformen bevarats även efter 1918.

Spanien

Den romersk-katolska kyrkan är officiellt proklamerad som statskyrka. Religionsfriheten är starkt inskränkt. Protestanterna kunna endast bedriva enskild religionsutövning. Protestantiska gudstjänstlokaler få ej till sitt yttre framstå såsom kyrkobyggnader. Undervisningen bedrivs såväl i statlig som i kyrklig regi men är genomgående helt katolsk; även icke-katolska barn måste bevista den katolska religionsundervisningen och delta i katolska gudstjänster. Bibeln får ej spridas annat än i av katolska kyrkan godkänd avkortad version.

Staten har vidsträckt inflytande över den katolska kyrkans verksamhet i landet.

Protestanternas antal utgör omkring 26 000.

Amerikas förenta stater

Religionsfriheten finnes fastslagen i Förenta staternas författnings första tilläggsartikel: »Ej må kongressen stifta någon lag, som avser att påbjuda religiös bekännelse eller lägga hinder i vägen för fri utövning av sådan . . .» Religionsfriheten har fått den utformningen, att staten icke lämnar understöd till kyrkosamfund eller skolor under religiös ledning; ej heller lämnas kristendomsundervisning i offentliga skolor. Den statliga verksamheten är emellertid icke helt berövad religiösa inslag: statsanställda präster finnas vid militärförband och vissa offentliga anstalter, bibelläsning och andaktsstunder tillåtas i skolorna och presidenten utfärdar påbud om allmänna tacksägelsedagar. Vidare äro kyrkor och andra byggnader för religiös verksamhet fritagna från skatt till staten.

Befolkningen är splittrad på ett mycket stort antal trossamfund. Vid en officiell räkning 1936 hade katolska kyrkan omkring 20 miljoner medlemmar. Den närmast största gruppen utgjordes av baptisterna med 8,5 miljoner medlemmar, fördelade på 21 olika samfund. Metodisterna företräddes av lika många samfund med tillhoppa över 7 miljoner medlemmar. Lutheranerna uppgingo till över 4 miljoner, fördelade på 20 samfund. De mosaiska trosbekännarna voro 4,6 miljoner till antalet. År 1954 omfattade, enligt av samfunden lämnade uppgifter, katolska kyrkan 32,4 miljoner, baptistsamfunden 18,4 miljoner, metodistsamfunden 11,7 miljoner, lutheranerna 6,8 miljoner och de mosaiska trosbekännarna 5,5 miljoner. Sammanlagt räknade år 1954 de kristna samfunden 97,4 miljoner medlemmar bland en till 162,4 miljoner uppskattad befolkning.

Utskottet

Såsom framgår av den här lämnade översikten, äro relationerna mellan stat och kyrka i Sverige i hög grad betingade av den historiska utveckling, som ligger bakom de nu rådande förhållandena. Ingen annan institution i dagens samhälle sträcker sina rötter så långt bakåt i tiden som kyrkan. Reformationen innebar en genomgripande omvälvning i statens och kyrkans inbördes förbindelser, men därefter har den principiella grundvalen för samverkan icke undergått några väsentliga förändringar.

Religionsfrihetslagstiftningen år 1951 har i praktiken inneburit mindre avsteg från tidigare faktiskt rådande ordning än många väntade. Å andra sidan uppvisar ingen epok stillastående relationer eller avstannad utveckling. De yttre villkoren för kyrkans verksamhet ha oavbrutet varit underkastade förändringar. Skilda åsikter om statens och kyrkans väsen, uppgifter, plikter och rättigheter ha oupphörligt brutit sig mot varandra. Även där ej meningar eller intressen stått i öppen motsättning, har en viss spänning mellan olika idéer och olika intressegrupper förekommit.

Växlingarna i detta historiska skeende ha väl influerat men ej varit avgörande för den kristna religionens betydelse för landet. Ej blott för enskildas handlande har kristen etik varit en pådrivande kraft. Också samhällsliga strävanden och värderingar ha — även på områden, där kristendomen icke allmänt erkänts såsom normgivande — utgått från en moraluppfattning, som direkt eller indirekt vilat på kristen grund. De värden, som kris-

ten verksamhet skapat åt vårt folk, utgöra en tillgång, som bör tagas väl till vara. Utskottet kan därför icke medverka till någon åtgärd, som kan befaras skada dessa omistliga värden.

Härmed är dock icke sagt, att förändringar i de nuvarande relationerna mellan staten och kyrkan såvitt möjligt böra undvikas. Dessa relationers utformning är, såsom ovan antytts, frukten av en lång utveckling. Förhållandet mellan staten och kyrkan avspeglas i ett system av rättsregler, sammansatt av lagar och författningar från vitt skilda tider. Ej minst sistnämnda förhållande gör systemet svåröverskådligt och i många stycken dunkelt. Den långvariga kyrkliga förvaltningen genom statliga organ har lett till att gränsen mellan statens och kyrkans uppgifter och befogenheter i många fall är oklar.

Inte minst under de senaste hundra åren har ett oavlatligt utrednings- och reformarbete bedrivits och bedrivs alltså inom området för kyrkans verksamhet. Här må erinras om att en rad offentliga utredningar för närvarande behandlas antingen av remissorgan eller inom Kungl. Maj:ts kansli. En del av dem äro av stor principiell och praktisk betydelse, andra åter gälla frågor, som mera ha karaktär av detaljproblem. Ur dessa båda kategorier må nämnas de betänkanden, som avgivits av 1946 års domkyrkosakkunniga (SOU 1949: 63), av sakkunniga för utredning av frågan om kvinnas behörighet till kyrkliga ämbeten och tjänster (SOU 1950: 48), av pastoratsindelningssakkunniga (SOU 1953: 11), av utredningen av frågan om en omarbeting av jordfästningslagen (SOU 1955: 36), av 1951 års kyrkomöteskommitté (SOU 1955: 47), av sakkunniga för utarbetande av bihang till kyrkohandboken (SOU 1956: 12), av sakkunnig för utarbetande av förslag till vissa ändringar i kyrkohandboken (SOU 1956: 22), av 1950 års prästvalskommitté (SOU 1956: 30) samt av 1953 års kyrkomusikersakkunniga. Därjämte äro flera kommittéer sysselsatta med utredningsarbete: stiftskansliutredningen, församlingsstyrelsekommittén, biskopsvalskommittén och sakkunnig för översyn av gällande särskilda bestämmelser om den kyrkliga verksamheten bland den lapsk- och finsktalande befolkningen.

Vid reformarbetet på det kyrkliga området har den ovan påtalade oklarheten rörande kyrkans och dess organs ställning i förhållande till staten varit till olägenhet. Så har varit fallet ej blott vid diskussion av skilda detaljspörsmål utan jämväl då de grundläggande principerna för kyrkans förhållande till staten dryftats. I riksdagen och kyrkomötet ha debatter rörande dessa principer förekommit åtskilliga gånger under senare tid. I hur hög grad meningarna kunna gå isär och hur svår genomträngd den kyrkopolitiska och kyrkorättsliga materian kan vara illustreras av 1951 års kyrkomöteskommittés betänkande och de däröver avgivna remissyttrandena.

Det finnes ingen anledning att antaga, att den offentliga debatten kommer att avstanna eller mattas. Från skilda håll framföras bestämda krav på en radikal omgestaltning av förhållandet mellan staten och kyrkan, medan man på andra håll bestämt motsätter sig varje mera genomgripande förändring av de bestående relationerna. Oavsett huruvida en upplösning av de organi-

satoriska banden mellan staten och kyrkan kan vara önskvärd, är frågan av sådan vikt för hela folket och därtill av sådan svårighetsgrad, att den är förtjänt av att förutsättningslöst och grundligt utredas.

Det har visserligen sagts, att en utredning av den omfattning det här måste bli frågan om icke borde igångsättas annat än såsom en förberedelse för kyrkans skiljande från staten samt att en sådan åtgärd icke vore aktuell. Utskottet anser emellertid icke den omständigheten, att delade meningar råda om huruvida en skilsmässa mellan staten och kyrkan bör komma till stånd, i nuvarande läge motivera, att kravet på en allsidig utredning avvisas. De hithörande problemen äro nämligen så invecklade och ömtåliga, att deras sakliga behandling måste gagnas av att starka meningsbrytningar icke pågå samtidigt som utredningen tillsättes och arbetar. Utskottet finner därför, att den nuvarande lidelsefria och förstående inställningen hos dem, som taga del i debatten om staten och kyrkan, bör begagnas såsom ett gynnsamt tillfälle att bedriva ett objektivt och resultatrikt utredningsarbete.

Huvudsyftet med utredningen bör nämligen vara att framlägga material för en fortsatt diskussion av och ett framtida ställningstagande till frågan om statens och svenska kyrkans relationer till varandra. Därav följer, att utredningen, såsom redan antytts, bör vara förutsättningslös i den meningen, att den icke ensidigt tager sikte på vare sig fortsatt organisatoriskt samband mellan staten och kyrkan eller upplösning av detta samband. Då utskottet härmed framhåller önskvärheten av en utredning, dikteras detta av en förhoppning, att en svårbedömd sida av samhällslivet därigenom så långt som det är möjligt skall belysas och kartläggas. Utskottet anser sig däremot icke på detta stadium böra uttala sig vare sig för eller emot en upplösning.

Utskottet är väl medvetet om att en utredning rörande statens och kyrkans inbördes förhållande och de överblickbara konsekvenserna av en omgestaltning av detta förhållande kommer att bli omfattande och mödosam. Flera av de ovan nämnda pågående eller avslutade utredningarna, särskilt 1951 års kyrkomöteskommittés utredning, äro av den räckvidd och den principiella innebörd, att de kunna förmodas ha betydelse för omfattningen utav den av utskottet förordade utredningen. En inventering av hittills gjorda undersökningar torde först böra göras. I anslutning därtill böra de principiella synpunkter på förhållandet mellan stat och kyrka, som under de senare årens debatt framförts, redovisas och granskas.

Ovan har framhållits, att kristen etik och kristen verksamhet i väsentlig mån bidragit till att forma dagens svenska samhälle. Den närmare arten av detta kristna inflytande har emellertid icke undersökts. Av grundläggande vikt för en utredning rörande kyrkans förhållande till staten bör det därför vara att religionens betydelse såsom samhällsfaktor klarlägges. Utom tvivel står, att kyrkans förmåga att — jämväl genom den av samhället givna auktoriteten — inverka på opinionsbildningen haft avsevärd betydelse. Även om det här i stor utsträckning är fråga om företeelser i samhället, som äro svåra att avgränsa och mäta, får det likväl antagas, att en kartläggning av kristendomens roll i det nuvarande samhället skulle — under jämförelser

med förhållandena i andra länder — kunna föras så långt, att dess resultat skulle ha värde för den fortsatta utredningen.

Bland de detaljproblem, som komma att aktualiseras vid utredningen, bör först nämnas den avveckling eller omgestaltning av kyrkliga organ, som skulle bli en följd av att de organisatoriska banden mellan staten och kyrkan upplöstes. Härvid bör prövas den ställning kyrkomötet, missions-, sjömansvårds- och diakonistyrelserna, domkapitlen, stiftsnämnderna, kyrkokommunala representationer och verkställande organ, etc. intaga. I samband därmed måste undersökas i vilken utsträckning andra statliga och kommunala organ ha arbetsuppgifter, som beröra kyrkans verksamhet.

Hur än de fortsatta relationerna mellan staten och kyrkan kunna komma att utformas, torde det vara uppenbart, att staten icke bör fransäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter. Ett problem, som sålunda bör undersökas, är kristendomsundervisningen vid en eventuellt förändrad gestaltning av förhållandet mellan staten och kyrkan ävensom i sammanhang därmed lärarutbildningen samt den teologiska forskningens och de teologiska fakulteternas ställning.

Till de mest invecklade och svårbemästrade arbetsuppgifterna för en utredning hör utan tvivel den livligt omdebatterade frågan om rätten till egendom, som användes för kyrkliga ändamål. Därvid uppstå frågor om ägande- och dispositionsrätten till kyrkobyggnader, kyrklig jord, kyrkofonden, donationer, den kyrkokommunala egendomen etc.

Kyrkans och kyrkliga myndigheters befattning med civila förvaltningsuppgifter aktualiserar frågor rörande folkbokföring, vigsel och äktenskapsregistrering, begravningsväsende m. m.

Vid utredningen böra även beaktas de problem, bl. a. frågan om lön och pension åt kyrkliga befattningshavare, som skulle uppstå, därest sambandet mellan staten och kyrkan upplöstes.

Självfallet kan den här gjorda uppräknings av problem icke göra anspråk på att vara fullständig. Med den har utskottet blott velat antyda omfattningen av det problemkomplex, som måste utredas. Fara finnes för att de talrika detaljproblemen kunna visa sig så vidsträckta och svårutredda, att utredningen därför kan komma att taga lång tid i anspråk. Det är icke osannolikt, att utredningen åtminstone i vissa avsnitt måste begränsas till ett mera översiktligt framläggande av hittills vunna resultat.

Huru än utredningens omfattning begränsas, torde det sålunda komma att dröja avsevärd tid, innan dess resultat kan framläggas. Med hänsyn därtill bör dess arbete icke föranleda, att sådant utrednings- och reformarbete på det kyrkliga området, som kan leda till önskvärda partiella reformer, avbrytes eller inställs.

Konstitutionsutskottet får alltså, med understrykande av att dess uttalanden icke innebära något principiellt ställningstagande till frågan om kyrkans skiljande från staten, hemställa,

- 1) att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville anhålla om en allsidig och förutsättningslös utredning, i anslutning

till vad ovan anförts, av frågan om den framtida gestaltningen av förhållandet mellan staten och kyrkan; samt

2) att motionerna I: 163 och II: 214 måtte anses besvarade genom vad utskottet ovan anført och hemställt.

Stockholm den 13 november 1956

På konstitutionsutskottets vägnar:

HARALD HALLÉN

Närvarande:

från första kammaren: herrar Englund, Damström, Bror Nilsson, Georg Pettersson, Weiland, Ragnar Bergh, Fritiof Karlsson, Erik Olsson, Sörlin och Aspling*; samt

från andra kammaren: herrar Hallén, Pettersson i Norregård*, von Friesen, Fast, Norén i Nyadal, Håstad*, Swedberg, Spångberg*, Svensson i Ljungskile* och Adamsson.

* Ej närvarande vid justeringen.

Reservationer:

1) av herrar *Weiland, von Friesen* och *Svensson* i Ljungskile, som ansett, att stycket »Hur än — — — fakulteternas ställning» ovan s. 16 i utskottets utlåtande bort ha följande lydelse:

Hur än de fortsatta relationerna mellan staten och kyrkan kunna komma att utformas, torde det vara uppenbart, att staten icke bör fransäga sig allt ansvar för religiösa angelägenheter. Hit hör bl. a. frågan om kristendomsundervisningen i våra skolor. Statsmakterna ha emellertid för inte länge sedan tagit ställning till denna sak dels i samband med 1950 års skolreform och dels vid tillkomsten av 1951 års religionsfrihetslag. Något organisatoriskt samband mellan kyrka och skola av sådant slag, att dessa två problem måste behandlas samtidigt, föreligger inte heller numera. Oavsett hur förhållandet mellan staten och kyrkan kan komma att utformas, saknas därför enligt utskottets mening anledning att under den tid, som nu kan överblickas, frångå den lösning frågan fått genom ovan nämnda beslut. Att i en utredning rörande staten och kyrkan nu draga in den mycket stora samt i och för sig fullt fristående frågan om kristendomsundervisningen och de principer, som riksdagen under senare år godkänt, skulle göra utredningen onödigt svår och vidlyftig. Den nu föreslagna utredningen synes därför enligt utskottets mening icke böra behandla frågan om kristendomsundervisning i skolorna.

2) av herrar *Ragnar Bergh, Fritiof Karlsson, Bror Nilsson, Pettersson* i Norregård och *Håstad*, som ansett, att utskottets utlåtande bort ha följande lydelse:

Utskottet hyser den meningen att ett slitande av de månghundraåriga banden mellan stat och kyrka skulle i religiöst, kulturellt och administrativt hänseende innebära en så stor omvälvning, att ett sådant steg ej kan tänkas taget utan att en mycket bestämd och stabil folkmening finnes där bakom. Någon sådan deciderad folkvilja har emellertid hittills inte framträtt. Sälunda ha motionerna ej vunnit något mera påtagligt stöd i de ytt-randen, som avgivits över dem. Utskottet fäster uppmärksamheten på att rikets alla domkapitel — som ju företräda en inom alla befolkningsgrupper vitt utbredd opinion — avstyrkt motionerna. Vad som inträffat efter det att den nya religionsfrihetslagstiftningen trätt i kraft ger heller inte något stöd åt tanken på en skilsmässa mellan stat och kyrka. Tvärtom har antalet utträden varit förhållandevis mycket litet och säkerligen vida mindre än mången väntat. Skilsmässöfrågan har därför enligt utskottets mening inte för närvarande den aktualitet som kan motivera igångsättandet av den begärda utredningen.

Att i övrigt med anledning av motionerna företaga en allmän utredning av hela det stora problemet om stat och kyrka kan utskottet under nuvarande förhållanden inte heller finna påkallat eller motiverat. Många av ifrågavarande spørsmål äro så intrikata att de näppeligen kunna lösas kommittévägen. Säkerligen skulle en sådan utredning på många väsentliga punkter blott konstatera existensen av vitt skiljaktiga uppfattningar, mestadels bottnande i olika utgångspunkter och olika livsåskådningar. En sådan utredning måste dessutom enligt sakens natur bli mycket tidsödande, och under mellantiden skulle praktiska reformförslag undanskjutas med hänvisning till att utredningen pågick samt ännu ej avslutat sitt arbete. Ur denna synpunkt kan utredningen åstadkomma större skada än nytta.

Utskottet hemställer därför,

att motionerna I: 163 och II: 214 ej måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Bilaga

Remissyttranden

över motionerna nr 163 i första kammaren och nr 214 i andra kammaren om viss utredning rörande ett upplösande av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan.

Yttrandena ha återgivits fullständigt, dock med uteslutande av ingresser och underskrifter. Jämväl skiljaktiga meningar och särskilda yttranden ha redovisats.

Kungl. kammarkollegiet

Förevarande spörsmål har under sistförflutna femtio år vid upprepade tillfällen upptagits till behandling i såväl riksdagen som kyrkomötet. Motionärerna ha erinrat om motionerna i ämnet vid 1909, 1918, 1950, 1951 och 1955 års riksdagar (motionerna II: 217 år 1909, II: 289 och 293 år 1918, I: 6 samt II: 142 och 409 år 1950, II: 495 år 1951 samt I: 41 och II: 48 år 1955) samt vid 1908, 1909 och 1910 års allmänna kyrkomöten (motionerna nr 45 år 1908, nr 8 år 1909 och nr 2 år 1910). Dessa motioner ha emellertid icke föranlett någon åtgärd från riksdagens eller kyrkomötets sida. Riksdagens avvisande av de i motionerna väckta förslagen om en skilsmässa mellan staten och kyrkan har dock icke inneburit något ställningstagande till själva frågan om lämpligheten över huvud taget av en dylik skilsmässa eller till frågan om behovet av en utredning i ämnet. Avvisandet har motiverats med vissa speciella omständigheter, såsom olämpligheten av att verkställa utredning vid dåvarande tidpunkt (1909, 1950 och 1951) eller under de i motionerna angivna förutsättningarna (1918) eller att vidtaga åtgärder i avsett syfte i den i motionerna föreslagna ordningen (1955).

Det må omnämnas, att frågan även andra än ovannämnda år varit före i riksdagen, nämligen åren 1923 (motionerna II: 184 och 193), 1930 (motionen II: 362) och 1932 (motionen II: 311). Icke heller vid avvisandet av dessa motioner har riksdagen tagit ställning i princip till spörsmålet om kyrkans skiljande från staten.

I kyrkomötet ha motioner i ämnet väckts — utom åren 1908, 1909 och 1910 — även åren 1926 (motionen nr 93) och 1951 (motionen nr 2), vilka motioner icke heller föranlett någon kyrkomötets åtgärd.

En utredning av det slag, varom här är fråga, måste bli synnerligen omfattande och arbetskrävande samt förenad med avsevärda svårigheter. Utredningsmännen skulle komma att ställas inför en mångfald intrikata och svårlösta problem. Bland uppkommande spörsmål må här i korthet beröras några av de mest framträdande.

Vidkommande *prästerskapet* uppkomma frågor om prästutbildningen (bl. a. spörsmålet om bibehållande av universitetens teologiska fakulteter), om ombesörjandet av de civila uppgifter, främst folkbokföringen, vilka för

närvarande ankomma på prästerna, om dispositionen av den egendom (fastigheter och fonder), som nu tjänar som underlag för prästerskapets avlöning, om sättet för finansieringen av prästerskapets verksamhet för framtiden (bl. a. frågan om statsbidrag till kyrkan, frågan om rätt för kyrkan att tvångsvis uttaga skatt av sina medlemmar samt frågan om statens medverkan vid uppbörd av dylik skatt), om behovet av reglering i övrigt av kyrkans verksamhet framdeles samt om tillgodoseende av den rätt i avseende å lön eller pension m. m., som må föreligga för de präster och deras efterlevande, som vid tiden för kyrkans skiljande från staten äro tillförsäkrade förmåner av dylikt slag.

Likartade spørsmål göra sig gällande i fråga om *kyrkomusiker*. Det förhållandet, att flertalet av dessa befattningshavare tillika äro folkskollärare, medför givetvis vissa komplikationer.

Vidare må erinras om den reglering, som måste ske i fråga om den framtida dispositionen av *domkyrkor och lokalkyrkor* samt dessa kyrkors tillgångar ävensom av *den församlings-kommunala egendomen*.

Till prövning måste också upptagas frågan, huruvida anledning må föreligga att bibehålla nuvarande *kyrkliga indelning* (indelning i församlingar, pastorat, stift m. m.).

Fråga uppkommer även om avveckling eller omgestaltning av de *representationer, styrelser och andra organ, som helt eller i huvudsak ha att befatta sig med kyrkliga uppgifter* (kyrkomötet, domkapitlet, stiftsnämnderna, boställsnämnderna etc.).

Till sist må omnämnas spørsmålet om bibehållande av *kristendomsundervisningen i skolorna*.

Det må anmärkas, att en utredning av motsvarande slag företagits i Danmark och pågått åren 1928—1940. De tillkallade utredningsmännen (26 till antalet) ha emellertid på grund av meningsskiljaktigheter icke kunnat framlägga något förslag till lösning av frågan (jfr »Betænkning afgivet af det i henhold til lov af 7. marts 1928 nedsatte udvalg angaaende forholdet mellem staten og folkekirken», tryckt Köpenhamn 1940).

En förutsättning för igångsättande av ifrågavarande vidlyftiga och maktpåliggande utredning måste enligt kollegiets mening vara, att det kan antagas att enligt en utbredd folkmening en skilsmässa mellan staten och kyrkan bör komma till stånd. Kollegiet ifrågasätter, om en sådan verklig förefinnes. Frågan synes under de senaste årtiondena icke ha varit föremål för något allmännare intresse vare sig inom riksdagen och kyrkomötet eller i dagspressen. Det förefaller också, såvitt angår de frireligiösa och de religiöst indifferent, som om — därest dessa ansett det nuvarande sambandet mellan staten och kyrkan vara förenat med olägenheter eller eljest otillfredsställande och en skilsmässa dem emellan därför önskvärd — detta bort taga sig uttryck bland annat i utträde ur kyrkan i betydande utsträckning. Utträde synes emellertid ha skett i endast ringa mån. Enligt uppgift i propositionen nr 100 till 1951 års riksdag med förslag till religionsfrihetslag m. m. (s. 31) skulle efter den religionsstatistik, som upprättades vid 1930 års folkräkning, endast cirka 0,3 procent av Sveriges dåvarande folkmängd icke ha tillhört kyrkan. Även efter ikraftträdandet den 1 januari 1952 av religionsfrihetslagen den 26 oktober 1951 synes utträde ur kyrkan ha skett i relativt ringa omfattning. Enligt vad kollegiet under hand inhämtat från diakonistyrelsen, som fört viss statistik på området, skulle inom Uppsala, Växjö och Karlstads stift, såvitt angår år 1952, samt inom Linköpings, Västerås och Visby stift, såvitt angår åren 1952 och 1953, i medeltal endast cirka 0,3 procent av kyrkans medlemmar ha utträtt ur kyrkan (högsta

siffran, 0,34 procent, inom Linköpings stift och lägsta siffran, 0,24 procent, inom Karlstads stift).

I anslutning till det sagda vill kollegiet erinra om att det finnes en kategori, som icke vill utträde ur statskyrkan och dock önskar en skilsmässa mellan staten och kyrkan. Kollegiet åsyftar dem som positivt omfatta statskyrkans lära men anse, att det skulle — av organisatoriska med flera skäl — vara till fördel för kyrkan att bliva skild från staten. Det synes emellertid kollegiet antagligt, att denna kategori omfattar allenast en obetydlig del av svenska folket.

Det må vidare framhållas, att de principiella skäl, som tidigare kunnat åberopas för en skilsmässa mellan staten och kyrkan, måste anses ha blivit svagare efter tillkomsten av religionsfrihetslagen, som tillerkänt envar rätt att utträda ur svenska kyrkan efter allenast en anmälan hos vederbörande pastor och utan skyldighet att därvid angiva annat trossamfund, till vilket han vill övergå.

Därest utträde ur kyrkan framdeles skulle ske i stor utsträckning, kan givetvis hela frågan om skilsmässa mellan staten och kyrkan komma i annat läge.

Sedan en eventuell utredning kommit till stånd, torde med hänsyn till ärendets särskilda vikt skäl få anses föreligga att jämlikt § 49 mom. 2 regeringsformen inhämta folkets mening genom allmän folkomröstning. Innan så sker, torde det emellertid bliva ofrånkomligt, att statsmakterna taga ställning till och klart angiva de konsekvenser i skilda hänseenden, som en skilsmässa mellan staten och kyrkan avses skola medföra. Den enskilde röstandes inställning till huvudfrågan torde nämligen bliva i väsentlig grad beroende på vilka dessa konsekvenser komma att bliva (jfr konstitutionsutskottets utlåtande nr 19 år 1955 i anledning av motionerna I: 41 samt II: 48).

Förevarande spörsmål är av den art, att det kan befaras, att vid en folkomröstning och de diskussioner, som komma att föregå omröstningen, djupgående meningsmotsättningar och stridigheter komma att uppstå. Icke minst detta förhållande motiverar, att ett förfarande för eventuell skilsmässa mellan staten och kyrkan icke igångsättes, med mindre detta kan anses bevingat av tungt vägande skäl. Av det anförda lär framgå, att kollegiet för sin del icke finner dylika skäl för närvarande föreligga.

Till sist må annärkas, att för avvecklande av statskyrkosystemet erfordras upphävande eller ändring av åtskilliga stadganden i grundlagarna, främst i regeringsformen, samt upphävande eller ändring av de på det eklestastiska området utfärdade författningarna ävensom av åtskilliga i anslutning till statskyrkosystemet givna stadganden i andra författningar. I vad mån författningsbestämmelser erfordras för reglering av de kyrkliga förhållandena efter kyrkans skiljande från staten blir givetvis beroende av hur dessa förhållanden avses skola ordnas för framtiden.

Kungl. statskontoret

(statskommissarierna Jerdenius, Kull och Sjönell samt förste revisorn Cavalli. Betr. avvikande mening, omfattad av generaldirektören Björck samt t. f. statskommissarierna Lindblad och Werner, se nedan).

Religionsfrihetens princip är sedan länge erkänd i vårt land. Dess bärande idé, sådan den uttryckes i regeringsformen § 16, torde innebära, att varje medborgare skall äga rätt att bekänna sig till den religion han önskar eller ställa sig utanför varje religiös gemenskap utan att detta ställningstagande

medför inskränkningar i hans medborgerliga rättigheter samt att medborgarna skola fritt äga bilda sammanslutningar för sin religionsutövning. Den lagstiftning, som reglerat förhållandena på förevarande område, har dock under långa tider haft en utformning, som mindre väl överensstämmer med dessa principer. Det har för den skull icke varit ägnat att förvåna att tid efter annan krav framkommit på ett bättre anpassande av lagstiftningen till religionsfrihetens bärande idé och att härvid även förslag väckts om ett lösande av banden mellan staten och kyrkan. Emellertid har särskilt under senare tid ändringar successivt vidtagits i berörda lagstiftning. Ett betydande steg i riktning mot religionsfrihetens fulla förverkligande togs vid 1951 års riksdag. Numera kan således icke med fog göras gällande, att den enskilde medborgaren ej kan ställa sig utanför varje religiös gemenskap eller fritt utöva sin religion eller att de religiösa samfundet icke få fritt bedriva sin verksamhet. Denna utveckling har ägt rum utan att den svenska kyrkans ställning i förhållande till staten i väsentlig mån ändrats. Existensen av en statskyrka har således icke hittills hindrat ett tillgodoseende av religionsfrihetens princip.

Det är i detta läge tanken åter väckts på ett brytande av banden mellan stat och kyrka. Ett ståndpunktstagande till detta spörsmål läser, som motionärerna framhållit, icke kunna ske utan ett synnerligen ingående och långvarigt utredningsarbete, vilket måste beräknas draga avsevärda kostnader. En mängd rättsliga och administrativa spörsmål av mycket invecklad och svärbemästrad beskaffenhet måste utredas, såsom exempelvis kyrkans högsta ledning och organisation, stiftsindelningen, pastoratens och församlingarnas ställning, kyrkans beskattningsrätt, äganderätten till och vården av kyrkobyggnaderna, den kyrkliga egendomens — kyrkofondens, bostälernas, de allmänna kyrkohemmanens m. fl. — rättsliga ställning, utbildningen av prästerliga befattningshavare, äktenskapslagstiftningen m. m. Över huvud taget lära åtskilliga av de problem, som här uppstå, icke minst de rättsligt-ekonomiska, vara av den intrikata natur, att de måhända icke låta sig lösas på annat sätt än genom domstolsavgöranden.

Med hänsyn till vad sålunda anförts bör det för igångsättande av den ifrågasatta utredningen framstå såsom klart, att det hittillsvarande tillvägagångssättet med successiva partiella reformer icke kan anses tillfyllest, och att ett realiserande av bestämmelserna i § 16 regeringsformen obetingat kräver även en så radikal åtgärd som den av motionärerna tänkta, nämligen ett lösande av sambandet mellan stat och kyrka. Statskontoret kan för sin del svårligen bedöma situationen på förevarande område så, att en utredning, syftande till en dylik genomgripande ändring, nu kan anses påkallad. 1951 års riksdagsbeslut har icke betecknats och torde icke kunna betraktas som en slutpunkt i det reformarbete på förevarande område, som länge pågått. Olika meningar komma alltjämt att göra sig gällande om skilda med religionsfrihetslagstiftningen sammanhängande spörsmål, men de böra liksom hittills kunna lösas inom ramen för det rådande systemet. Ämbetsverket vill här nämna exempelvis spörsmålet om storleken av det skatteprocenttal som skall gälla för den som utträtt ur statskyrkan, vilket spörsmål bör ses mot bakgrunden av den förlorade rösträtt, som utträdet medför. Vidare må påpekas, att den som utträtt ur kyrkan, även efter sitt utträde, via statsskatten får svara för utgifter för det svenska kyrkoväsendet; vissa kostnader härför bestridas nämligen över statsbudgeten. De villkor, som uppställts för utträde ur kyrkan — personlig inställelse hos pastor i den församling i vilken vederbörande är kyrkobokförd, viss karenstid, m. m. — ha fått en annan utformning än vad som gäller för inträde i samma kyrka. I bl. a. dylika avseenden kunna ytterligare överväganden vara påkallade.

Under åberopande av det anförda håller statskontoret före, att tillräckliga skäl icke nu kunna anses föreligga för en utredning med det av motionärerna angivna principiella och vittgående syftet.

Avvikande mening (herrar Björck, Lindblad och Werner)

I sitt utlåtande den 15 september 1949 över dissenterlagskommitténs förslag till religionsfrihetslag konstaterade statskontoret, att ett fullständigt realiserande av religionsfriheten måste förutsätta vida radikalare åtgärder än som innefattades i kommitténs förslag. Ämbetsverkets framhåll därvid, att ett realiserande av bestämmelserna i regeringsformens § 16 ytterst synes kräva, att kyrkan såsom av staten privilegierad institution upphörde. Åtgärder av sådan innebörd kunde emellertid enligt statskontorets mening icke genomföras annat än på längre sikt, även om ämbetsverket hölle före att en utredning i detta syfte borde komma till stånd. Några omständigheter av beskaffenhet att giva anledning till ett frångående av den av statskontoret sålunda intagna ståndpunkten hava enligt ämbetsverkets mening icke inträffat. Härtill kommer att — oavsett ställningstagandet i huvudfrågan — en fortsatt utveckling på förevarande område, på sätt statskontorets flertal avsett, över de partiella reformernas väg även den torde förutsätta en undersökning av hela det föreliggande problemkomplexet, därvid särskilt de med den gemensamma kyrkliga egendomen och sättet för folkbokföringens ordnande sammanhängande spörsmålen böra klarläggas. Vid angivna förhållanden förordar ämbetsverket en framställning från riksdagens sida i syfte att få till stånd den med motionerna avsedda utredningen, för vilken berörda skäl anförts.

Kungl. skolöverstyrelsen

Med anledning av remiss på motionerna vid 1956 års riksdag I: 163 och II: 214 angående utredning rörande upplösande av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan får skolöverstyrelsen anföra, att överstyrelsen icke har något att erinra mot att en sådan utredning kommer till stånd.

Teologiska fakulteten vid universitetet i Uppsala

Fakulteten har intet att erinra mot en helt förutsättningslös utredning av förhållandet mellan staten och kyrkan.

Teologiska fakulteten vid universitetet i Lund

(professorerna Ehnmark, Odeberg, Bring, Pleijel, Kjällerström, Gerleman, Eklund och Wingren. Särskilda yttranden av herrarna Eklund och Wingren, se nedan.)

Historisk återblick. Om man i likhet med motionärerna endast tar hänsyn till den under detta århundrade i kyrkomötet och riksdagen förda debatten om ett upphävande av sambandet mellan kyrka och stat och om man i första hand frågar efter de anförda motiven, visar det sig, att dessa äro ganska olikartade och delvis varandra motsägande.

Början gjordes av den kände frikyrkomannen P. P. Waldenström, som vid kyrkomötena 1908, 1909 och 1910 motionerade om kyrkans skiljande från staten. Waldenströms genomgående motivering var, att statskyrkoformen överlevt sig själv, eller »levat ut sin tid i vårt fosterland». Som statsin-

stitution hade kyrkan blivit fullständigt vanmäktig, vanmäktig mot den liberala teologiens målsmän, vanmäktig mot den historiska bibelkritikens företrädare, vanmäktig mot staten, vanmäktig mot själva de principer, varpå hon är grundad, och vanmäktig inom hela det praktiskt-kyrkliga området. »Statskyrkan står fullkomligt vanmäktig, och just därför att hon är statskyrka.» Felet med denna kyrka var, att den var »en statsinstitution och icke någon Kristi kyrka i biblisk mening». Den svenska kyrkan stämde alltså icke överens med det församlingsbegrepp, som enligt Waldenström var det nytestamentliga och som allmänt omfattades av de frikyrkliga. Den räknade bland sina medlemmar icke endast »troende» utan även »uppenbart gudlösa». Genom en skilsmässa mellan kyrka och stat skulle bandet mellan svenska kyrkan och svenska folket bli »mycket varmare, mycket innerligare, mycket mera personligt än det för närvarande är», framhöll Waldenström. Initiativet till en skilsmässa borde utgå från kyrkomötet, och Waldenström ansåg sig kunna förutspå, att, om kyrkomötet icke toge första steget, skulle »till sist andra — antireligiösa — makter ingripa. Då kommer upplösningen säkerligen att ske på ett våldsamt, revolutionärt sätt med det resultat, att staten blir religionslös, vilket vore det beklagligaste av allt».

Genom en rad av de följande riksdagsmotionerna om en skilsmässa mellan kyrka och stat går som en röd tråd den av Waldenström förfäktade frikyrkliga församlingsprincipen eller associationsprincipen. En församling eller »kyrka» är ingenting annat än en förening, ur vilken man kan utträda och i vilken man kan inträda efter behag. Det avgörandet felet med den svenska kyrkan är, att man föds in i den och icke frivilligt inträder i den. Dess organisation är med andra ord för vid och dess egenskap av folkkyrka för omfattande. Den första riksdagsmotionen i detta ämne av år 1909 ansluter sig mycket nära till Waldenströms motivering och understryker statskyrkans vanmakt, men samtidigt önskade motionären att genom en skilsmässa mellan kyrka och stat befria regering och riksdag från skyldigheten att årligen pålägga skatter till kyrkliga ändamål. Motionen återkom vid riksdagen 1923.

Även T. Nerman och E. Malmborg, vilkas motion gav upphov till den stora debatten om kyrka och stat vid 1950 års riksdag, se delvis problemet ur samma synpunkt och hävda, att den överväldigande majoriteten av statskyrkans medlemmar äro »religiöst mindervärdiga, rena namn- och konvenanskristna, som inte ha valt sin religiösa hemvist såsom i regel frikyrkornas folk, ett förhållande som förblir en black om foten på statskyrkan så länge den existerar». Statskyrkans monopoliserade ställning rymde dessutom ett helt komplex av orättvisor gentemot frikyrkorna. Liksom Waldenström hoppades motionärerna, att en från staten skild kyrka, befriad från alla dessa »namn- och konvenanskristna», skulle bli »renare, starkare, mera fylld av tro, mera värdig sin uppgift, bli en stridande kyrka». Även i 1955 års motion är det dominerande motivet det frikyrkliga församlingsidealet. Trots religionsfrihetslagen av år 1951 finns det inom statskyrkan många, heter det, som förhålla sig likgiltiga till hennes budskap eller rent av äro negativt inställda till hennes verksamhet. Ja, det är icke ens otroligt, att det inom statskyrkan finnes medborgare, som önska, att statens behandling av kyrkoinstitutionerna skulle ta formen av »en process i tysthet, så att människorna en dag vaknade upp i ett samhälle, där man icke behövde dessa institutioner, emedan människornas behov av sådana ting dött bort». I motionen understrykes ytterligare den fara för kyrkan, som ligger däri, att medlemmar, »som ej personligen och med full uppriktighet omfattar dess tro», finge vidgat inflytande över kyrkans verksamhet, samtidigt med att det statliga inflytandet tenderade att öka även på det inomkyrkliga planet.

En skilsmässa mellan kyrka och stat måste därför i första hand vara en kyrklig angelägenhet. Ett direkt initiativ till upplösande av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka borde helst tas av kyrkan själv. Motionen mynnade därför ut i ett krav på en »rådgivande folkomröstning angående ett lösande av de organisatoriska banden mellan kyrka och stat under betingelser, som är betryggande för kyrklig verksamhet och kristet kulturliv».

Det har emellertid också framdragits andra motiv än de nämnda för en skilsmässa mellan kyrka och stat.

I en av de motioner, som framlades vid 1918 års riksdag, karakteriserades kyrkan som »en inrättning för statsunderstödd högerpropaganda med anspråk på gudomlig sanning för sin partiförkunnelse» och som »en förkropppling av samvetstvångets princip». Då kyrkan dessutom var oförenlig med det bästa i tiden, kunde den icke längre anses som en bärkraftig statsinstitution, förtjänt av understöd.

Den starkt politiska argumentationen för statskyrkans avskaffande i motionen av år 1918 går i ännu högre grad igen i den stora, 40 sidor starka motionen av år 1923, undertecknad av K. Kilbom. Statskyrkan är, framhålles det, en ekonomisk institution i det privatkapitalistiska klassamhället med oerhörda från samhället och enskilda under århundraden hopade rikedomar. Kyrkans lära är »de petrifierade och förbenade resterna av en för årtusenden sedan utdömd och för det moderna vetandet absolut främmande världsåskådning» och prästerna så gott som undantagslöst högermän, »emedan partiets och statskyrkans *ekonomiska* intressen komplettera och tjäna varandra inbördes».

Vid riksdagarna 1930 och 1932 återkom motionen från 1923 men nu i starkt komprimerad form och utarbetad av N. Flyg. Utöver talet om statskyrkan som »ett av de verksammaste medlen i borgarklassens hand mot arbetarmassornas strävan till ekonomisk och andlig frigörelse», lades 1930 »dagens egna motiv», d. v. s. den kyrkliga aktiviteten. Statskyrkan, vilken Waldenström 1908 förklarar vara »fullkomligt vanmäktig», hade enligt motionären visat en påträngande aktivitet, varvid alla upptänkliga medel använts för att få massorna in under kyrkans inflytande. »Nyteologerna ha», heter det, »slängt undan prästkappan, de spela radikala och demokratiska, ja kalla sig till och med socialister och söka med alla medel vinna förbindelse med arbetarna», och genom radion ha de beretts ytterligare tillfälle att befästa sitt inflytande. Denna kyrkliga aktivitet måste enligt motionären slås tillbaka med största tänkbara kraft, och motionen mynnade också ut i kravet på att statskyrkan skulle avskaffas och dess fasta och lösa egendom indras till staten.

I mycket skarp motsättning till de i det föregående nämnda motionerna står den motion, som J. W. Johnsson framlade vid 1950 års riksdag, den första i denna fråga av en prästman inom svenska kyrkan utarbetade motionen. Enligt en talare i riksdagen vittnade denna motion om »en klarare insikt i ämnets problematik» än den Nermanska av samma år. Utgångspunkten för Johnsson är den svenska kyrkan såsom en självständig storhet. Den har vuxit fram som ett självständigt samfund av och för dem, som påverkades av det kristna budskapet. Kyrka och stat äro två samhällen, heter det i motionen, och frågan om en skilsmässa mellan dessa båda storheter måste ses ur både kyrkans och statens synpunkt. Kyrkan har, heter det vidare, »ingen åstundan att stå som tiggare vid statens dörr och be om dess ynnest». Frågan måste emellertid, menar motionären, ses även ur andra synpunkter.

Johnsson anknyter i sin motion bl. a. till en synpunkt i Waldenströms motioner, som spelade stor roll i kyrkomötesdebatten 1908, 1909 och 1910. Enligt Waldenström gällde det icke blott att utreda det sätt, varpå bandet mellan kyrka och stat skulle lämpligen kunna upplösas, utan också det sätt, varpå staten efter upplösningen »må kunna med hänsyn till sitt eget ändamål stödja det fria kyrkliga arbetet samt göra sig till godo dess frukter för folkets lyftning och sunda moraliska utveckling». I kyrkomötesdebatten 1910 hade Waldenström understrukt, att en religionslös stat voro både farligt, orimligt och »högst sorgligt», och motionen från 1910 slutade med orden: »En religionslös stat är ett hus utan grundvalar, ovillkorligen dömd till undergång.» I kyrkomötet kom också debatten att rätt mycket röra sig kring frågan, om staten *efter* en skilsmässa skulle behålla ett positivt intresse för religionen eller bli religionslös. Upprättandet av ännu en frikyrka innebar ingen garanti för att kristen tro och kristet liv bevarades åt vårt folk, hette det. Kyrkan kunde icke ta första steget till en skilsmässa. »Kyrkan skall begagna sig av sin förmån att få predika evangelium om Jesus Kristus för hela folket, men hon skall icke truga sig på någon.»

Till dessa i kyrkomötet 1910 framförda synpunkter återkom J. W. Johnsson i sin motion 1950 och konstaterade, att en skilsmässa måste från statens sida innebära en deklARATION, att den upphört att vara kristen, att den avsäger sig ansvaret och vården av det religiösa behovet och att den anser kyrkans gärning av så ringa betydelse för statens liv såsom folkgemenskap, att den saklös kan undvara henne. Dessa frågor borde därför enligt motionären besvaras av staten själv.

En rätt särpräglad motivering möter i M. Ståhls motion vid riksdagen 1951. Motionären ville slå vakt om statskyrkans karaktär av folkkyrka, garantera frikyrkorna en oberoende rättslig ställning och den enskilde medborgaren full religionsfrihet. Motionären yrkade därför avslag på Kungl. Maj:ts proposition om religionsfrihetslag och anhöll i stället om »en förut-sättningslös utredning med sikte på en skilsmässa mellan stat och kyrka under former, som vore betryggande för de svenska kyrkosamfundens fortbestånd och utveckling».

Varken i Waldenströms kyrkomötesmotioner eller i riksdagsmotionen 1909 återfinnes ordet religionsfrihet. Däremot hävdades i debatten, att den svenska statskyrkan bäst svarade mot grundsatsen om evangelisk frihet, och en talare i kyrkomötet 1910 — professor Sven Herner — yrkade i *läro- och yttrandefrihetens namn* bifall till kyrkolagsutskottets avstyrkande betänkande. Först i motionerna från 1918 blir religionsfriheten ett motiv för kravet på en skilsmässa mellan kyrka och stat. Av dessa motioner har den ena redan omnämnts. I den andra är religionsfriheten det enda motivet. Och religionsfrihet innebar för motionärerna »fullständig frihet för varje människa att välja den religion hon vill följa och frihet att vara religionslös, om hon så vill». Idealet vore att ställa »alla bekännelseriktningar och alla åskådningar på alldeles lika grund med precis samma möjligheter i sin propaganda och i sin värvning av anhängare». Men en dylik jämställdhet kunde endast uppnås genom att den lutherska lärans privilegierade ställning utplånades, d. v. s. att statskyrkan avskaffades.

Genom 1951 års religionsfrihetslag erhöi den stora mängden av svenska medborgare fullständig frihet att välja sin religion eller att vara religionslös. Däremot förblev »statskyrkan» och »alla bekännelseriktningar och alla åskådningar» ställdes därmed icke »på alldeles lika grund». Det är detta förhållande, som enligt 1956 års motion bör rättas till. »Statskyrkosystemet ter sig oförenligt med en konsekvent genomförd religionsfrihet», heter det i denna. Problemet om den sekulariserade staten, som Waldenström icke

räknade med men som många i kyrkomötet fruktade såsom en följd av en skilsmässa, existerar icke för motionärerna. Staten är redan sekulariserad, och »samhället blir givetvis icke mindre religiöst genom att staten avklädes sin bekännelseskrud». Motionärerna äro emellertid angelägna om att betona, att deras inställning är förenad »med respekt för varje uppriktig och inlevd religiositet».

De utskott, som i riksdagen handlagt de i det föregående nämnda motionerna, ha både i första och andra kammaren yrkat avslag. Motiveringen härför har varit, att en skilsmässa skulle innebära ett brytande av »en månghundraårig tradition», att en tillfredsställande lösning av ett så omfattande problemkomplex vore förenad med mycket stora svårigheter, att kraven på en skilsmässa icke uppbures av en mera allmän folkopinion och byggde på vitt skilda och varandra motsägande utgångspunkter både i fråga om åskådning och syftemål. Såsom framhålles i årets motion har andra kammaren 1909 och 1918 bifallit motionärernas yrkanden om en utredning av frågan om en upplösning av de organisatoriska banden mellan kyrka och stat. Det bör dock tillfogas, att 1909 gällde beslutet en allsidig utredning, »om och på vad sätt» sambandet mellan kyrka och stat skulle kunna upplösas.

Principiella överväganden. Av översikten framgår sålunda, att kravet på en skilsmässa mellan kyrka och stat motiverats utifrån den frikyrkliga församlingsprincipen eller associationsprincipen, religionsfriheten och talet om kyrkan som en politisk maktfaktor. Vad den s. k. associationsprincipen beträffar, representerade den ett kyrkoideal, som man inom vida kretsar under senare delen av 1800-talet och början av detta århundrade ansåg vara det nytestamentliga. Detta betraktelsesätt har emellertid utsatts för hård historisk kritik, och numera är man inom den teologiska forskningen tämligen ense om att denna kyrkosyn icke utan vidare kan sägas vara nytestamentlig.

Denna församlings- eller kyrkosyn sammanhänger, i den form den fick under 1800-talet, med en bestämd syn på staten och samhället överhuvud. Då staten ansågs böra ha så litet som möjligt att skaffa med den enskildes verksamhet, då det samhälleliga livet i största utsträckning var beroende av enskild företagsamhet och då den naturliga formen för social och ideell verksamhet var den enskilda föreningen, var det naturligt att tänka sig kyrkan bäst förverkligad i en förening av enskilda troende.

Även om en sådan uppfattning går mycket längre tillbaka i tiden än till 1800-talet, fick den särskilda förutsättningar att utveckla sig inom det privatkapitalistiska samhället, där statens uppgift huvudsakligen ansågs vara att övervaka den yttre ordningen men icke att ingripa i det sociala och ideella livet. Inom ett sådant samhälle kunde också föreningar lätt få den ekonomiska basis, som satte dem i stånd att leva ett rikt utvecklat, självständigt liv. Genom enskildas tillgångar och genom penningstarka företag kunde ideella och religiösa föreningar erhålla betydande bidrag.

Detta samhälle existerar emellertid icke längre. I praktiken har staten kommit att få en helt annan betydelse än under 1800-talet och de första decennierna av detta århundrade. Detta är hos oss den aktuella situation, i vilken förhållandet mellan kyrka och stat nu måste ses. Frågan är därför, om man icke måste utgå från att någon form av förbindelse mellan kyrka och stat ter sig både önskvärd och naturlig i dagens samhälle. Detta innebär givetvis icke, att staten själv skall ta på sin lott att sörja för den religiösa verksamheten. Men det ter sig synnerligen befogat, att staten ger utrymme, möjligheter och stöd åt kyrkans verksamhet. Både kyrkans månghundra-

åriga nära samhörighet med staten i vårt land och det faktum, att befolkningens flertal tillhör kyrkan, talar härför. Från kyrkans sida kan man härvid förvänta, att staten lämnar kyrkan den frihet och självständighet, som den behöver för att fullgöra sin uppgift i det moderna samhället.

Den kyrkosyn, som historiskt framvuxit i Sverige och som är den bärande för svenska kyrkan, innebär varken att kyrkan kan betraktas som »staten organiserad för dess religiösa verksamhet» eller som en sammanslutning av ett antal individer, vilka företråda en och samma konfessionellt bestämd trosåskådning. Då det i motionen betonas, att svenska kyrkan är en bekännelsekyrka och att en kyrka utan en bekännelse vore en själv-motsägelse, kan detta i och för sig vara riktigt. Men det är att märka, att uttrycket bekännelsekyrka kan tas i skilda betydelser. Kyrkomötet har vid behandlingen av religionsfrihetslagen närmare belyst detta förhållande och därvid framhållit, att svenska kyrkans karaktär av bekännelsekyrka väl innebär, att hennes budskap grundar sig på en bekännelse, men att detta icke får tolkas så, att den skulle omfatta endast de personer, som medvetet ansluta sig till en sådan bekännelse. (Kyrkolagsutskottets betänkande nr 20/1951, s. 16 f.)

I flera yrkanden på kyrkans skilsmässa från staten har man menat, att, då kyrkan grundats på en bekännelse, de enskilda kyrkomedlemmarna därigenom också påläggas ett konfessionellt tvång. Då man tänkt så, har man utgått från en uppfattning av kyrkan, vilken icke delas av denna själv. Såsom kyrkolagsutskottet 1951 utrett följer nämligen av kyrkans bekännelsekaraktär icke något tvång på den enskilde individen att tänka helt i överensstämmelse med bekännelseskrifterna, och svenska kyrkan önskar ej att utestänga sådana individer, som i olika punkter hysa en från bekännelseskrifterna avvikande uppfattning. Denna fria syn på medlemskapet i svenska kyrkan innebär icke slapphet eller likgiltighet från kyrkans sida utan är djupt grundad i själva den kyrkosyn, som är utmärkande för henne. Enligt denna är det nämligen kyrkans uppgift att framföra evangeliets budskap om Guds nåd i Kristus. Då det härvid är fråga om mottagandet av detta budskap, är det emellertid icke avgörande för *tillhörigheten till kyrkan*, på vad sätt eller i vilken utsträckning detta budskap mottages av den enskilde. Kyrkans uppgift är att med evangeliet betjäna de människor, vilka vilja låta sig betjänas därav. Men detta möjliggör, att det inom kyrkan bör kunna förverkligas en större andlig frihet än vad som sannolikt kan bli förhållandet inom sådana religiösa samfund, vilka äro uppbyggda som föreningar på grundval av de enskilda medlemmarnas medvetna bekännelse.

Det är vidare att märka, att just kyrkans anknytning till staten markerar denna frihet och bidrar till att skydda de enskilda individerna från ett oberättigat religiöst tryck. För ett kyrkosamfund, som frigöres från samhörighet med staten, kommer en skarpt tendens till trostvang eller uniformerat tänkande att ligga nära till hands. Den folkkyrkliga karaktär, som ger kyrkan öppna gränser, måste få större svårigheter att genomföras, om kyrkan skiljes från staten. Att en skilsmässa mellan kyrka och stat kan synas önskvärd för sådana, inom eller utom kyrkan, som instinktivt tänka på kyrkan som en sammanslutning av enskilda individer med en avgjord, konfessionalistiskt bestämd trosåskådning eller som medvetet företråda ett sådant kyrkoideal, är naturligt. Och att en del sådana kunna finnas även inom svenska kyrkan är icke märkvärdigt. Men från statens och samhällets allmänna synpunkt är det näppeligen önskvärdt, att kyrkan drives i riktning mot ett sådant för hennes egna traditioner främmande betraktelsesätt.

Då man yrkat på skilsmässa mellan kyrka och stat, har man ofta utgått från ett abstrakt frihetsideal och från en sådan syn på kyrkans bekännelsekaraktär, som kyrkolagsutskottet vid 1951 års kyrkomöte avvisat. Nu torde en mycket stor del av svenska folket bestå av sådana, som gärna vilja låta sig betjänas av kyrkan både genom dess förvaltning av dop och nattvard, genom konfirmation, kyrklig vigsel och jordfästning, samt över huvud av dess förkunnelse, utan att de för den skull äro beredda att för egen del avlägga någon avgjord bekännelse och än mindre vilja utsättas för något trostväng. Kravet på skilsmässa mellan kyrka och stat torde icke sällan ha utgått från sådana kretsar, som själva företråda antingen en avgjort antikristen uppfattning eller en sekterisk eller konfessionalistisk kyrkosyn. Från samhällets synpunkt kan det näppeligen vara ett önskemål, att den stora del av svenska folket, som icke tillhör någon av dessa grupper, skall drivas att ansluta sig antingen till den ena eller den andra konfessionellt bestämda sammanslutningen eller till en avgjort antikristen grupp. I länder, där en stark ideologisk motsats mellan konfessionella och antikristna grupper kommit att prägla samhällslivet, kan det näppeligen sägas, att denna motsats varit för landet lycklig.

Den frågan kunde ställas, om icke det för vårt land önskvärda vore, att tendenser till en uppsplittring i fientliga ideologiska grupper minskades. En skilsmässa mellan kyrka och stat torde emellertid snarast komma att verka i den riktning, att kyrkan bleve betraktad som en föreningskyrka för rättroende och att staten förklarade sig urarva i förhållande till de värden, som på mångfaldigt sätt fortfarande bestämma människoupfattningen och som ha sin grund i kristendomen. Den stora grupp av människor, som icke utträtt ur kyrkan men som gärna vill låta sig betjänas av henne utan att därför deklarerera en bestämd konfessionell ställning, synes man över huvud ha tagit alltför liten hänsyn till vid yrkandena på en skilsmässa mellan kyrka och stat. Tydligt är, att denna grupp icke känner sig kränkt i sin samvetsfrihet genom kyrkans anslutning till staten. Tvärtom skulle säkerligen ett tillstånd, under vilket motsatta ideologiska riktningar, kulturradikala och konfessionellt kristliga, ställde denna grupp människor i valet mellan sig, uppfattas såsom mer störande för den personliga friheten än det nuvarande tillståndet. Från kyrkligt håll har man förvisso icke gjort tillräckligt för denna grupp och alltför litet haft förmåga att frambära sådana gemenskapsstiftande värden, i vilka till denna grupp hörande människor kunna känna sig engagerade. Ett sekteriskt betraktelsesätt har stundom trängt in även i kyrkan och åstadkommit, att man mer betraktar denna grupp såsom utgjorde den en likgiltig massa än så, att den företräder just sådana, för vilka kyrkan har ansvar. Denna grupp kan också representera en nyttig varning för fariséism. Genom hänsynstagande till denna stora grupp och till den naturliga känsla för gott och ont, rätt och orätt, som den kan representera, kan ett kyrkligt-sekteriskt tänkande få en nyttig motvikt och tendenser till isolering motverkas.

Slutligen må understrykas värdet och betydelsen av en fri och obunden teologisk forskning och undervisning vid universiteten. Det torde vara av största vikt för samhället och för vår nedärvda kultur, att denna undervisning får bedrivas ostörd. Det vore icke lyckligt, om denna skulle bli för mycket beroende av olika religiösa riktningar. Icke heller vore det någon fördel, om den religionsundervisning, som nu bedrives i skolorna, skulle bli privat och omhändertas av olika konfessionellt snävt bestämda religiösa samfund eller riktningar. Även om detta icke behövde bli en omedelbar följd av kyrkans skiljande från staten, kunde det tänkas, att en sådan

skilsmässa skulle komma att verka i den riktning, att forskning och undervisning komme i beroendeställning till vissa grupper eller riktningar.

På ovan angivna grunder måste fakulteten avstyrka en utredning med den motivering och det syfte, som angives i motionen. Skall till de många utredningar beträffande kyrkans organisation och verksamhet, som för närvarande pågå, läggas ännu en, bör denna enligt fakultetens mening ta sikte på hur samarbetet mellan stat och kyrka på enskilda punkter fungerar i praktiken och framlägga förslag om ändringar och förbättringar, där så synes påkallat eller önskvärt. Då den till fakulteten remitterade motionen emellertid icke ger direkt anledning att ingå på frågan om partiella, praktiska reformer eller sådana åtgärder, som från kyrkans sida kunna anses behövliga, finner sig fakulteten icke böra i detta sammanhang upptaga sådana till behandling.

Professorn *Eklund* anförde: »Det är nödvändigt att skilja på en utrednings 'motivering' och 'syfte'. Är detta senare, som i motionens slutord säges, en *allsidig utredning*, så är det svårt att finna principiella skäl mot det gjorda yrkandet. Jag är övertygad om, att en allsidig utredning, samtidigt som allvarliga krav på kyrklig omprövning av läget aktualiserades, skulle ge goda skäl för bibehållande av det organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka i former, som i rätt hög grad ansluter till de historiskt givna. — Emellertid talar *praktiska skäl* av den art, som har betonats i Lunds Domkapitel — det vill säga redan pågående utredningsarbeten av grundläggande vikt — för att tidpunkten för den påyrkade utredningen just nu inte är lämplig.»

Professor *Wingren* önskade till protokollet ha antecknat, att han deltog i beslutet men icke i den av fakulteten godtagna motiveringen.

Uppsala domkapitel

(ärkebiskopen Brilioth, domprosten Herrlin, länsskogvaktaren Rodell, landssekreteraren Rolander samt professorerna Lindroth och Olsson. Särskilda yttranden av herrar Lindroth och Olsson ävensom skiljaktigt yttrande av rektorn Ljunggren, se nedan.)

Genom nådig remiss den 9 januari 1956 har domkapitlet anbefallts avge underdånigt utlåtande över betänkande rörande kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter m. m. Det hade varit önskvärt, att till den 1 maj bestämda remisstiden satts till sådan framtida tidpunkt, att domkapitlet haft möjlighet att först yttra sig över kyrkomötesfrågan, innan nu förevarande ärende upptages till bedömande.

Även om de lutherska bekännelseskrifterna uppräknas i kyrkolagen såsom normer för den lära, som år 1686 fastslogs såsom den alla Konungens undersåtar hade att bekänna, och även om regeringsformen anger den augsburgiska bekännelsen samt Uppsala mötes beslut som definierande den lära, Konungen har att bekänna, och dessa formuleringar kunna härledas från reformationstiden, måste det hävdas, att svenska folkets förbundenhet till den kristna åskådningen är av vida äldre datum än den lutherska reformationen och redan finnes uttryckt i landskapslagarna från 1200- och 1300-talen. Det var såsom folk, som svenskarna på denna tid antogo kristendomen såsom bestämmande för deras livsåskådning och etiska grundprincip, även om denna inställning efter 1500-talet tog sig uttryck i ett

erkännande av den lutherska kristendomsformen såsom den svenska statens och den svenske Konungens religion.

Det bör därför framhållas, att ett brytande av den organiska förbindelsen mellan den svenska staten och den kristna kyrkan, vilken under århundradenas lopp antagit olika former, skulle vara en djupt ingripande åtgärd. Därvid bör de lutherska bekännelseskrifternas ordalydelse ej alltför hårt pressas. Men den svenska statens fortsatta erkännande av den kristna traditionen som det andliga livets fundament kan svårligen uttryckas annat än genom anslutning till ett historiskt bestämt samfund, och därvid kan knappast något annat än det evangelisk-lutherska i dess nationella utformning komma ifråga.

Det bör emellertid såsom nämnts uppmärksammas, att ett upplösande av förbindelsen mellan stat och kyrka skulle innebära avbrytandet av en mycket äldre tradition i den svenska kulturen än den, som börjar med 1500-talet. Det gäller här förhållandet till kristendomen såsom en av det västerländska kulturarvets fundamentala faktorer. Ett sådant steg bör därför synnerligen noga övervägas och knappast tagas utan att säkerhet föreligger, att det skulle vara i överensstämmelse med en verkligt mogen och övervägd uppfattning hos flertalet av det svenska folket.

Även om denna motion endast syftar till en utredning av »formerna för och de överblickbara följderna av ett upplösande av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan» är det sannolikt, att ett bifallande av densamma skulle tolkas såsom ett uttalande av riksdagen, att ett sådant steg betraktas såsom önskvärt. Det är däremot icke troligt, att en skilsmässa mellan stat och kyrka skulle motsvaras av en allmän önskan inom landet, särskilt då man betänker, i vilken utsträckning frivilliga kyrkliga akter såsom dop, konfirmation och vigsel begäras.

Det är för närvarande ganska oklart vad en sådan skilsmässa skulle betyda. Det kan väl ifrågasättas, med hänsyn till den moderna statsmaktens utveckling till att dra allt flera livsområden inom området för sitt inflytande, om en verklig skilsmässa över huvud är möjlig, eller om det icke snarare gäller, huruvida det inflytande staten alltid kommer att utöva på kyrkans angelägenheter skall vara positivt eller negativt bestämt. Den ifrågasatta utredningen skulle emellertid enligt sin angivna innebörd ej avse detta spörsmål.

Kyrkan som ett andligt samfund har levat och kan givetvis leva under ganska olika förhållanden vad angår dess ställning till staten och det borgerliga samfundet överhuvud. Huvudsaken måste för den vara, under vilka villkor den bäst kan fullgöra sin uppgift att bringa evangeliets budskap till Sveriges folk. Utan tvivel har i gången tid den rådande gemenskapen med staten varit ägnad att främja denna gärning, och genom den ställning i samfundet, som den hittills intagit, varit ägnad att ge kyrkan goda möjligheter i detta avseende, för så vitt det hittills varit för staten angeläget att betrakta värden om kyrkan såsom ett åt densamma givet uppdrag, som den har att efter bästa förstånd förvalta. Frågan är, om denna förutsättning ännu föreligger, och om staten i fortsättningen kan tänkas vilja främja den kyrkliga verksamheten, eller om den kommer att ålägga densamma en sådan begränsning, att förbindelsen med staten blir mer till hinders för kyrkans verksamhet än till gagn för densamma.

Det kan vara av intresse att söka utröna, under vilka förhållanden kyrkans verksamhet kan uppehållas i ungefär samma omfattning som hittills, och om den svenska kyrkan efter brytande av den organisatoriska gemenskapen kan leva vidare som en helt fri folkkyrka.

Av skäl, som ovan anförts, avstyrker domkapitlet, att utredning enligt motionärernas yrkande kommer till stånd. Skulle likväl utskottet vilja göra ett uttalande i denna riktning, finner domkapitlet det angeläget, att den ifrågasatta utredningen även innefattar frågan, huru den svenska kyrkan skall kunna leva vidare som en fri folkkyrka, och i vad mån en sådan kyrka bör av staten ekonomiskt och i andra avseenden stödjas. Därvid bör även uppmärksammas, vilken livsåskådning, som kan ge de normer för etiskt handlande, som i nuvarande läge synas särskilt behövliga.

Skulle utredningen komma till stånd bör därvid även beaktas, om ett eventuellt skiljande av stat och kyrka skulle återverka på skolans religionsundervisning samt på universitetets teologiska fakultet. Ett problem, som också måste beaktas, är givetvis frågan om folkbokföringen, som för närvarande är anförtrord åt prästerskapet. Över huvud taget är det uppenbart, att den utredning, som ifrågasatts, måste bli synnerligen omfattande och beröra en rad i samhällslivet djupt ingripande frågor. Det gäller en förändring av vårt folks kulturella och andliga orientering av större räckvidd än någon, som hittills varit föremål för statsmakternas beslut. Det borde anses som ganska självklart, att tillfälle också bör beredas kyrkomötet att i detta sammanhang avge yttrande.

Ledamöterna *Olsson* och *Lindroth* yttrade:

»Om man intar den ståndpunkten, att det under närvarande förhållanden icke finns anledning ifrågasätta en upplösning av sambandet mellan kyrka och stat, kan det i viss mening vara inkonsekvent att önska en utredning av de former, i vilka en sådan skilsmässa skall ske; detta så mycket mer, som bakom motionen ligger det påtagliga syftet att bereda väg för en skilsmässa mellan kyrka och stat. Med anledning härav ha vi intet att invända mot de synpunkter, som domkapitlet anför.

Vi vilja emellertid tillägga, att man från kyrkans sida icke har anledning frukta en sådan utredning, om den skulle komma till stånd. Detta förutsätter emellertid, att en sådan eventuell utredning erhåller sådana direktiv, att den ger en verkligt objektiv bild av förhållandet mellan kyrka och stat.»

Ledamoten *Ljunggren* var från domkapitlets beslut skiljaktig och ansåg, att motionen borde tillstyrkas.

Linköpings domkapitel

Motionärerna klargöra med full uppriktighet att motionernas syfte är att lösa de organisatoriska banden mellan kyrka och stat. Redan detta gör ett ställningstagande ansvarsfullt. Man kan heller inte bortse från att ett bejakande av yrkandet om sådan utredning kan komma att få opinionsbildande betydelse och så småningom knäsetta dogmen att upplösande av bandet mellan stat och kyrka är allenast en tidsfråga.

Man borde därför redan på tidigt stadium veta vad den svenska allmänheten önskar i den stora principen och icke som motionärerna antyda först låta en utredning arbeta ett flertal år för att sedan bringa frågan till folkomröstning.

Motionernas ingress, som har lösligt samband med själva yrkandet, är av värde för att belysa motionärernas egen kyrkosyn. Vid kyrkomötets upprepade behandling av denna fråga och framför allt vid behandlingen av den s. k. biskopsmotionen om fritt utträde ur svenska kyrkan har i kyrkomötet utförligt angivits, hur man där ser på bekännelse tvånget inom svens-

ka kyrkan. Motionärerna synas betrakta svenska kyrkan som ett bekännelsesamfund i samma mening och innebörd som frikyrkorna. Varje ansvarig ledare av frikyrkorna i Sverige är medveten om den väsensskillnad, som här föreligger. Inom en frikyrka är den gemensamma bekännelsen ett trängre och fastare band mellan medlemmarna. I den svenska kyrkan såsom evangelisk folkkyrka äro föreskrifterna i RF riktningsvisande utan att få uppfattas såsom lagiskt förbindande för den enskilde. Om så icke vore fallet, skulle, just med hänsyn till bekännelseolikheter, frikyrkorna för länge sedan känt den svenska folkkyrkans organisation olidlig såsom samvetstväng och stora grupper av medborgare funnit sig föranlåtna att anmäla sitt utträde. Något sådant tvång eller samvetstförtvång har emellertid icke avhörtts eller omvittnats från frikyrkohåll, och något talrikare utträde av sekulariserade grupper har icke av denna anledning ägt rum.

Den svenska kyrkan är att betrakta som ett uttryck för folkets gemensamma ansvar för de moraliskt uppbyggande krafterna och som ett tillgodosende av deras religiösa behov vilka önska personlig uppbyggelse och vägledning utan att tillhöra något bestämt frikyrkosamfund. Varje frikyrka har ansvar för sitt särpräglade trosinnehåll. Men alla kristna i Sverige ha ett gemensamt ansvar, att varje svensk medborgare erhåller kunskap om kristendomen och vid avgörande tillfällen i livet konfronteras med det kristna evangeliet.

Det ekumeniska arbetet har också visat, att kyrka och frikyrkor gemensamt slå vakt om denna angelägenhet. Alla äro lika ansvarigt intresserade för den kristna undervisningen. Det torde vara en chimär att tänka sig att kristendomsundervisning i skolor, konfirmandgrupper och bibelklasser inom frikyrkorna icke skulle lida men, därest staten intager en hållning, som uppmuntrar den enskilde medborgaren till personlig indifferentism eller skepsis. Den höga dop- och konfirmationsprocenten, som för närvarande konstateras, visar också, att föräldraopinionen icke önskar de religiöst uppbyggande krafterna försvagade eller vill avvara kyrkans hittillsvarande insats.

Det ekumeniska arbetet är av utomordentligt värde, av stor angelägenhet och ett av tidens glädjemenen. Enligt domkapitlets mening främjas detta arbete bäst genom att få växa inifrån, mogna i lugn och vidga sina uppgifter. Däremot ge exemplen från utlandet vid handen att religiös konkurrens splittrar och förminskar slagkraften.

Av det nu sagda framgår, att enligt domkapitlets mening endast den har oreserverad anledning att yrka på kyrkans skiljande från staten, som av personliga skäl önskar den pågående sekulariseringen vidgad.

Motionärerna hävda, att det är ett demokratiskt fundamentalkrav att olika livsåskådningsriktningar ute i samfundslivet bli lika ställda inför medborgarna och att detta fundamentalkrav icke tillgodoses på annat sätt än att statsmakt och kyrkoväsen skiljas åt. Denna utsaga är för lockande och kan lätt få sken av att söka bundsförvanter inom frikyrkorna. Emellertid bygger denna utsaga på tvenne mångtydiga begrepp. Den bortser från den enligt domkapitlets mening riktiga synen på folkkyrkans förhållande till staten. Kärnpunkten i detta samband är icke ett privilegierande av ett enskilt bekännelsesamfund, även om detta omsluter mångdubbelt fler än andra samfund. Sambandet mellan stat och kyrka måste fattas som ett uttryck för statens ansvar för sina medborgares religiösa behov. Den riktiga frågeställningen måste därför bli, huruvida staten kan avsäga sig detta ansvar. Iakttagelser under de senaste åren av folkmoral och ungdomsvårdens svårigheter peka icke i riktning mot att staten i sina egna intressen har råd att avhända sig stödande och uppbyggande krafter.

Motionärernas utsaga bygger vidare på *likställigheten* som ett demokratiskt krav. Detta onyanserade uttryck skulle ha fog för sig, därest åsiktsförtryck kunde påvisas. Nu kan man i stället med lika fog hävda, att det är ett demokratiskt fundamentalkrav, att staten visar stödjande intresse för de frikyrkosamfundens arbete, som själva så önska och vilka staten finner för sina syften vara värdefulla.

När denna fråga sist behandlades i riksdagen, avböjdes liknande motioner i avvaktan på dissenterlagstiftningen. Denna har några år varit i kraft. Det kan ifrågasättas, huruvida denna tidsintervall är tillräcklig eller om den frihet, dissenterlagstiftningen öppnat, så blivit begagnad, att riksdagen därav har anledning taga ett långt radikalare steg.

Domkapitlet är angeläget betona, att det icke anser det vara något oefftergivligt livsvillkor för kyrkan, att det nuvarande sambandet med staten till alla delar uppehålls. En kyrka — fri från statskontroll — kan givetvis genom denna frihet tillföras vissa fördelar och fortsätta sin uppgift som folkets religiösa samvete.

Domkapitlets huvudsynpunkt är frågan, vilka statens intressen som därigenom tjänas. I den mån frågan får karaktär av ett antikristet önskemål, står man också inför spørsmålet, huruvida en kulturkamp på denna front i dagens situation är önskvärd.

Skara domkapitel

Den svenska staten och den svenska kyrkan ha gemensam tillblivelsehistoria. Vårt lagväsen och samhällsskick ha under tusen år gestaltats under oavlåtligt kristet inflytande. Västgötalagen begynner med orden: »Kristus är först i vår lag». Att även vårt nutida samhälle står på kristen grund är ett faktum, som alltjämt på många sätt tar sig uttryck i vårt offentliga liv. Så till exempel uttalar 1943 års dissenterlagskommitté i sitt betänkande (SOU 1949: 20 s. 11): »Det i grundlagen givna erkännandet åt religionsfrihetens grundsats innebär givetvis icke att staten förklarat sig neutral i religiöst avseende eller likgiltig för medborgarnas religiösa fostran». Längre fram i betänkandet preciseras klart, att det är kristendomen i dess evangeliska gestaltning, med en central position tillerkänd Bibeln, som enligt kommitténs uppfattning skall utgöra grundvalen för skolornas kristendomsundervisning och därmed gestalta den karaktärsfostran, som avser att dana medborgare i stånd att värda vårt västerländska kulturarv (s. 51—56).

Att det organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka tarvar utredning på viktiga punkter är en åsikt, som domkapitlet oförbehållsamt delar med motionärerna. Ett synnerligen viktigt led i en sådan utredning utgör det av 1951 års kyrkomöteskommitté nyligen framlagda betänkandet angående kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter (SOU 1955: 47). Då detta betänkande för närvarande är utsänt på remiss, synes det domkapitlet knappast välbetänkt att på detta stadium överhuvudtaget igångsätta ny utredning om förhållandet mellan stat och kyrka.

Därtill kommer, att den utredning, som motionärerna åsyfta, har en helt annan målsättning än domkapitlet finner önskvärd. Redan av rubriken »angående upplösande av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan» framgår, att motionärerna önska åvägabrinda ett om möjligt fullständigt slopande av varje sådant organisatoriskt samband. Då motionärerna (s. 15) karakterisera det som stötande, att staten ger sin auktorisation åt en viss bekännelseform, göra de sig uppenbarligen till talesmän för ett i religiöst avseende helt indifferent statsväsen med ty åtföljande konsekven-

ser för skolväsendet och ungdomsfostran, socialväsendet och vården om vårt kristna kulturarv i övrigt. Domkapitlet vill här ansluta sig till den ståndpunkt, som deklarerats av 1943 års dissenterlagskommitté i dess nyss anförda betänkande. Önskan om en religiöst indifferent stat torde omfattas av en ytterst ringa del av landets invånare. Enligt en 1949 utförd opinionsmätning önskade sålunda bland annat endast fem procent av befolkningen, att kristendomsundervisningen strykes på skolschemat. Det synes domkapitlet icke obefogat, att av denna och liknande undersökningar med mera draga den slutsatsen, att svenska folkets flertal icke önskar ett sekulariserat statsväsen.

Kravet på allvarlig övertygelse och personligt avgörande bör enligt motionärernas mening vara den självklara grunden för varje religion. Uttalandet visar, att den enda kyrkoform, som motionärerna kunna erkänna, är föreningskyrkan, som uppkommer genom att människor med gemensamma andliga erfarenheter sluta sig tillsamman. Svenska kyrkan betraktar sig icke som en föreningskyrka. I Guds förekommande nåd, som i dopet möter det lilla barnet, ser Svenska kyrkan grunden för kyrkotillhörigheten. När motionärerna känneteckna Svenska kyrkan som en kyrka, »i vilken alla medborgare föds in» (kurs. här), innebär uttrycket visserligen en överdrift, men motionärerna sätta fingret på en punkt, där enligt domkapitlets mening nu gällande lagstiftning icke står i överensstämmelse med bekännelseskrifternas lära om dopet som konstituerande kyrkotillhörigheten. I denna punkt kan en ändring böra övervägas. Men samtidigt står det fast, att Svenska kyrkan, när hon genom dopet upptager de små barnen i kyrkans gemenskap, ger uttryck åt en helt annan uppfattning om kyrkans väsen än motionärerna. Denna kyrkans uppfattning — vare sig den bringas till uttryck genom termen »folkkyrka» eller på annat sätt — har urkristen hävd och kommer utan tvivel att bestå, även om den radikala skilsmässa från staten, motionärerna åsyfta, skulle komma till stånd. Men av folkkyrkans idé följer under alla förhållanden, om hon rätt förstår sin kallelse, att hon intresserar sig ej blott för individens frälsning utan för det fortsatta genomsyrandet av kultur- och samhällsliv med kristen anda. Det torde därför ligga i sakens natur, att synen på statens och kyrkans inbördes relationer blir en helt annan, betraktad ur en folkkyrklig synvinkel än ur en föreningskyrklig.

På grund av vad sålunda anförts och då motionerna syfta till att åvägbringa ett helt annat förhållande mellan stat och kyrka, än som överensstämmer med domkapitlets uppfattning, får domkapitlet avstyrka bifall till motionerna.

Strängnäs domkapitel

Den nya religionsfrihetslagen trädde i kraft år 1952. Vilka konsekvenser den nya lagen kommer att få för förhållandet mellan kyrka och stat kan icke bedömas efter en så kort tid som drygt fyra år. Det synes domkapitlet därför vara riktigast att icke nu sätta i gång en så omfattande utredning som den föreslagna, förrän man bättre kan överblicka verkningarna av den nya religionsfrihetslagstiftningen. Betänkande avgivet av 1951 års kyrkomöteskommitté har upptagit till behandling en rad av de frågor, som skulle komma att vara föremål för den i motionerna föreslagna utredningen. Hur en ny utredning om kyrka och stat skulle vara beskaffad, kan icke avgöras, innan frågan om kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter och därmed sammanhängande frågor blivit behandlade och avgjorda. Redan av sagda skäl synes den föreslagna utredningen icke böra komma till stånd just nu.

Därtill kommer, att ett beslut om bifall till utredning av »formerna för och de överblickbara följderna av ett upplösande av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan» otvivelaktigt skulle komma att tolkas som ett uttalande av riksdagen att en skilsmässa mellan kyrka och stat vore önskvärd för flertalet svenska medborgare. Domkapitlet har den uppfattningen att det icke finnes någon önskan hos majoriteten av vårt folk att sambandet mellan kyrka och stat upplöses.

Som ett skäl för utredning anföres bl. a. att »statskyrkosystemet ter sig oförenligt med en konsekvent genomförd religionsfrihet». Utan att närmare ingå på det religionsfrihetsbegrepp, som möter i motionerna, kan domkapitlet icke underlåta att påpeka, att detta leder till orimliga konsekvenser. Det är, säges det, den mogne medborgarens sak att taga ställning i livsåskådningsfrågorna. Detta skulle innebära, att upptagandet av barn i kyrkans gemenskap skulle vara »helt oförenligt med religionsfrihetens idé». Drages konsekvenserna försvinner frihet till religion och i religion, när det gäller föräldrarnas rätt att bestämma om sina barns religiösa fostran. Religionsfrihetsbegreppet hos motionärerna leder till en frihet från religion, ett religionslöshetens tvång, som kommer i uppenbar strid med religionsfriheten, fattad som frihet till och i religion.

Skulle genom statens åtgöranden sambandet mellan kyrka och stat upphöra, måste detta uppfattas som en förklaring från statens sida, att den upphör att vilja hämta normerna för sitt handlingssätt huvudsakligast från den kristna människo- och livssyn, som legat till grund för hela det kultursammanhang, i vilket vi stå. Man måste fråga, vilken livsåskådning, som sedan skall giva normerna för etiskt handlande. Ty neutral kan staten aldrig stå i livsåskådningsfrågorna.

Även om domkapitlet icke för närvarande vill tillstyrka den föreslagna utredningen, kan det icke underlåta att framhålla, att lossandet av bandet mellan kyrka och stat under vissa förhållanden kan visa sig önskvärdt, ja nödvändigt. Frågan kan bli brännande, om staten i stället för att främja den kyrkliga verksamheten och vårda sig om kyrkan såsom hittills skett, skulle söka begränsa och hindra kyrkan att fullgöra sin givna uppgift att bära fram evangeliet till Sveriges folk och hävda kristna principer för det etiska handlandet.

Västerås domkapitel

Formellt innebära motionerna ett yrkande om en »allsidig utredning om formerna för och de överblickbara följderna av ett upplösande av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan». Motiveringen för detta utredningsyrkande är emellertid en principståndpunkt, enligt vilken det nuvarande systemet ter sig oförenligt med en konsekvent genomförd religionsfrihet. Syftet med motionerna är därför att förbereda skilsmässan mellan stat och kyrka. Härtill vill domkapitlet endast erinra, att nu gällande religionsfrihetslag är av så sent datum som 1951 samt att genom dess antagande den antydda principståndpunkten blivit av riksdagen avvisad. Det fria utträdet ur svenska kyrkan har enligt domkapitlets mening garanterat den religionsfrihet, som rimligtvis kan krävas. Med hänsyn till det föga omfattande utträdet ur kyrkan synes frågan f. n. knappast vara för den allmänna folkopinionen aktuell.

Motionärerna utgå från ett abstrakt krav på likställighet mellan skilda »livsåskådningsriktningar» i samhällslivet; svenska kyrkan representerar härvid endast en »bekännelsevariant inom kristendomen». De förbise här-

vid, att svenska kyrkan är en utomstatlig organisation av exceptionell storleksordning, vars historia genom många århundraden sammanvävts med svenska folkets. Ur denna synpunkt är ingen av de övriga »bekännelsevarianterna» jämförlig med kyrkan. Denna omständighet synes även ur statens synpunkt böra tillmätas avsevärd betydelse. På grund härav torde den ifrågasatta utredningen också bli så omfattande och komplicerad, att den endast av mycket starka skäl bör igångsättas.

Ur kyrkans synpunkt föreligger icke någon önskan att avbryta förbindelsen med staten, så länge denna ger kyrkan full frihet att verka enligt sina egna linjer. Frågeställningen blir givetvis helt förändrad, om denna frihet genom statsmaktens tryck skulle äventyras. Enligt domkapitlets mening kan detta f. n. icke sägas vara fallet. I detta sammanhang vill domkapitlet även erinra om den nyligen färdigställda utredningen om kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter m. m., vilken nu är föremål för remissförfarande. Det förefaller domkapitlet skäligt, att kyrkomöte och riksdag får taga ställning till detta betänkande, innan en utredning om kyrkans skiljande från staten igångsättes.

Domkapitlet, som i och för sig icke har något att erinra mot ett grundligt genomtänkande av hithörande frågor, därest dessa upptagas förutsättningslöst och i hela sin omfattning, anser sålunda, att tiden icke är mogen för en sådan utredning och får därför avstyrka bifall till de framlagda motionerna.

Växjö domkapitel

Domkapitlet har med intresse tagit del av den för kyrkans framtida ställning i vårt folkliv synnerligen betydelsefulla motionen och vitsordar dess strävan till en saklig behandling av det omfattande problemkomplex, som dock av motionären endast delvis beröres. De spörsmål, som höra samman med denna motion, har under senare år med stigande allvar beaktats även inom kyrkan och av hennes ledning. Vad som därvid särskilt tilldragit sig intresset har varit frågan, om kyrkan i en ny relation till statsmakterna skall kunna som nu nå ut till hela folket med sitt budskap, och — i sammanhang därmed — om rätten till dispositionen av den för kyrkliga ändamål avsedda egendomen. Då domkapitlet likväl för närvarande måste ställa sig avvisande till motionärens yrkande, är det väsentligen av det skälet, att domkapitlet icke kan finna vare sig utgångspunkten eller skälen för den föreslagna utredningen riktigt angivna. Domkapitlet får vidare erinra om att en omfattande utredning berörande kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter nyligen av trycket utgivits och för närvarande är föremål för remissbehandling bland annat i domkapitlet. Det synes såväl sakligt motiverat som också överensstämmande med parlamentarisk och administrativ praxis, att en ny, än mer vittutseende utredning icke igångsättes, innan den nu avslutade utredningens resultat och förslag blivit i vederbörlig ordning granskade. Detta så mycket mindre, som i denna utredning beröres en omfattande rättsmateria, som just gäller det statsrättsligt reglerade förhållandet mellan rikets statsmakter och svenska kyrkan.

Under sådana förhållanden synes det domkapitlet tillfyllest att i korthet ange, vari motionären enligt domkapitlets uppfattning brister, då han motiverar behovet av den begärda utredningen. Det synes nämligen domkapitlet uppenbart, att en sådan utredning, om och när den framdeles kan komma att företagas, måste taga till utgångspunkt en rikligare bedömning av problemets förutsättningar än den som i motionen kommer till uttryck.

Motionären har helt försmått att ställa in problemet i dess historiska sammanhang. Han utgår uppenbarligen från en rent individualistisk syn på frågan om kyrkotillhörigheten och det religiösa livet. Motiveringen rör sig huvudsakligen i individualistiska och formalistiska banor med upptagande av element från 1700-talets upplysningsidéer och rester av naturrättsliga doktriner. Samfundstanken i den religiösa verksamheten, som i våra dagar även synes vara mer aktuell inom frikyrkosamfunden än under en tidigare period i deras historia, kommer i motionärens betraktelse helt till korta. Det är ägnat att överraska, att i detta sammanhang Immanuel Kant citeras som auktoritet, då religionsforskningen efter en av hans tänkande influerad spekulativ period på ett helt nytt sätt uppmärksammat det religiösa livets egenart från religionspsykologiska och sociologiska synpunkter på ett alltmer omfattande religionshistoriskt material.

Vidare är motionärens tolkning av religionsfrihetslagens bestämmelser i bestämda avseenden felaktig eller bristfällig. Sålunda förbiser han, att lagen vill värna både om deras rätt, som önska utträda ur kyrkan, och deras som vilja tillhöra henne. Den garanterar sålunda föräldrarna frihet att låta döpa sina barn och att giva dem en kristen fostran. En sådan vakthållning kring religiösa värden har veterligen ingenstädes betraktats som stridande mot demokratiens grundsatser. Den övervägande negativa syn på religionsfrihetens konsekvenser, som motionären synes hysa, innebär enligt domkapitlets mening en sådan förträngning av problemet, att helhetsbilden blir skev och missvisande.

Från de synpunkter, som domkapitlet har att företräda, synes det realistiskt att tala om skilsmässa mellan stat och kyrka. Det synes riktigare att bruka uttrycket »förändrad relation» dem emellan, då tvivelsutan alltid något slag av organisatoriskt samband måste komma att bestå mellan dem. Om denna relation gäller, att den aldrig helt kan avspeglas i gällande lagstiftning eller kyrkorätt och att den ständigt, om än sakta, förändras. Det ligger vidare i sakens natur, att i denna relation alltid finnes något av en spänning, som emellertid är sund och för båda parter gagnelig, när kyrkan garanteras sin inre självständighet och av statsmakterna såsom målsman för den ekonomiska lagstiftningen och förvaltningen erhåller det stöd, som möjliggör hennes uppgifter till samhällets tjänst. Den ovisshet härutinnan, som sättet för genomförande av nödvändig nyorganisation inom Stockholms stad nyligen varit ägnat att skapa, kan exempelvis komma att, från denna kyrkans utgångspunkt, på ett nytt sätt aktualisera behovet av en omprövning av förhållandet mellan kyrkan, som representant för församlingarna, och statsmakten på det kyrkligt ekonomiska och administrativa området.

Därvidlag måste emellertid vara av största betydelse det ställningstagande som kan komma att ske till redan förut nämnda betänkande om kyrkomötets befogenheter och därmed sammanhängande rättsliga spørsmål. Att innan dess resultat ännu ens kunnat överblickas igångsätta en utredning av frågan i hela dess vidd kan domkapitlet icke finna för närvarande motiverat eller i närvarande läge ändamålsenligt.

Med anledning av vad sålunda anförts får domkapitlet i begärt yttrande avstyrka bifall till motionerna nr I: 163 och II: 214.

Lunds domkapitel

För närvarande pågår ett omfattande utredningsarbete, berörande nära nog samtliga grenar av den kyrkliga verksamheten och organisationen. Föremål för remissbehandling just nu äro avgivna betänkanden *dels* av 1951

års kyrkomöteskommitté om kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter m. m. och dels av 1953 års kyrkomusikersakkunniga om vissa ändringar beträffande kyrkomusikerorganisationen. Under året väntas betänkanden framläggas av 1) prästvalskommittén om ny lagstiftning angående tillsättning av prästerliga tjänster, 2) biskopsvalskommittén om ny lagstiftning rörande tillsättning av biskopar, 3) församlingsstyrelsekommittén om ny församlingsstyrelselag, 4) stiftskansliutredningen om ändrad organisation av domkapitelsexpeditionerna m. m., 5) tillkallad sakkunnig om ändringar i kyrkohandboken, 6) tillkallade sakkunniga rörande utarbetande av bihang till kyrkohandboken och 7) av tillkallad sakkunnig om den kyrkliga verksamheten bland lapsk- och finsktalande befolkning. Inom vederbörande departement äro vidare följande större utredningar föremål för beredning: 1) pastoratindelnings-sakkunnigas 1953 avlämnade betänkande med förslag till allmänna riktlinjer för en revision av pastoratsindelningen m. m., 2) domkyrkosakkunnigas 1949 avlämnade betänkande med förslag angående domkyrkornas förvaltning och ekonomi, 3) frågan om kvinnas tillträde till prästämbetet, 4) av tillkallad utredningsman 1955 framlagt förslag till lag angående jordfästning m. m., 5) av tillkallade sakkunniga utarbetat förslag till Uppsala domkyrkas restaurering och 6) frågan om ersättning åt prästerna för i tjänsten företagna resor.

Motionärerna föreslå nu ytterligare en utredning, nämligen om formerna för och de överblickbara följderna av ett upplösande av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan. Det torde för alla vara uppenbart, att en sådan utredning kommer att bli synnerligen omfattande och tidsödande. En rad ur rättslig synpunkt svårlösta frågor kräver sin lösning — domkapitlet förutsätter nämligen som givet att staten vid dessa uppgörelser handlar efter de grunder, varpå en rättsstat vilar. Många andra frågor komma också att visa sig svärbemästrade. Att lösa det nära nog 1000-åriga bandet mellan kyrka och stat i vårt land kommer förvisso att bereda större svårigheter än motionärerna kanske föreställa sig. Vilka konsekvenserna skulle bli är icke lätt att säga — »de överblickbara följderna» är minst sagt ett vanskligt ämne att utreda.

Om det är motionärernas mening att det omfattande reformarbete, som pågår rörande kyrkans verksamhet och organisation, skall inställas i avvaktan på resultatet av den mångåriga utredning motionärerna begärt, så vore detta ur ett flertal synpunkter högst olyckligt. Åtskilliga av riksdagen framställda önskemål rörande den kyrkliga organisationen skulle vidare i sådant fall komma att ställas på en oviss framtid.

Domkapitlet är för sin del icke övertygat om att det inom landet finnes en tillräckligt stark opinion, som kan motivera den av motionärerna begärda utredningen, och kan icke finna att något inträffat som kräver, att förbindelsen mellan kyrka och stat avbrytes. Yttre tecken härpå äro följande: 1951 års religionsfrihetslag har icke medfört, att medborgarna i landet i någon större utsträckning begärt sitt utträde ur kyrkan, trots det att utträdet skulle medföra skattelindring. Dop, konfirmation och begravning inom kyrkan sker åtminstone i detta stift i ungefärligen samma utsträckning som tidigare. Antalet vigslar inom kyrkan är fortfarande det stora flertalet. Domkapitlet kan härav icke draga annan slutsats än att en stor majoritet av landets befolkning är tillfredsställd med att de kyrkliga förhållandena äro ordnade på sätt nu är fallet.

I motionen har framhållits att tro och tänkande ligger utanför statsmaktens kompetens. Samtidigt har också i motionen understrukits, att den principiella syn som motionärerna anlagt på problemet stat och trossam-

fund »givetvis» icke innebar någon undervärdering av den kulturgärning, som den svenska kyrkan utfört i vårt land. Om nu, som domkapitlet är övertygat om, det stora flertalet av landets medborgare vill understödja denna kulturgärning, kan detta lämpligast ske inom den nuvarande kyrkliga organisationens ram. Frågan om statsmaktens inställning till tro och tänkande kan få en för både kyrkan och staten tillfredsställande lösning i samband med det slutliga ställningstagandet till kyrkomöteskommitténs framlagda betänkande om kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter. Domkapitlet är övertygat om att åtskilligt i motionens syfte kan tillgodoses i det nu pågående lagstiftningsarbetet om kyrkans verksamhet och organisation utan att någon ytterligare utredning skulle behöva iångsättas.

Göteborgs domkapitel

Motionärerna tycks ha betraktat frågan om förhållandet mellan staten och den svenska kyrkan såsom väsentligen en fråga om religionsfriheten. Ur denna synpunkt finns emellertid numera knappast någon orsak att ompröva förhållandet mellan stat och kyrka i Sverige. Genom lagstiftningen av 1951 har religionsfriheten fullständigt genomförts. Den enskilda medborgaren utsättes icke för någon form av religiöst tvång och är icke skyldig att tillhöra eller stödja något visst trossamfund. Varje vuxen person kan med omedelbar verkan utträda ur svenska kyrkan och erhåller därvid befrielse från alla de skatter, som ansetts vara av rent kyrklig natur. Det är därför oriktigt att så som motionärerna tala om en »i princip obligatorisk anslutning från födelsen». Visserligen tillämpar religionsfrihetslagstiftningen principen att barnen följer sina föräldrar, men den principen torde äga sitt självklara berättigande. Även inom den borgerliga lagsliftningen tillämpas den i jämförliga fall. Ur kyrkans synpunkt är det väsentligt, att barn som genom dopet upptas i kyrkan också tillhör kyrkan och att hem och församling har skyldighet att sörja för deras kristna fostran. Om staten skulle söka reglera tillhörigheten till kyrkan på ett sådant sätt, att den medgäve en anslutning endast genom »det ställningstagande i livs-åskådningsfrågorna, som måste vara den mogne medborgarens sak att ta», skulle detta innebära, att staten genom sin lagstiftning sökte hindra den svenska kyrkan att bygga upp sitt församlingliv i enlighet med de principer, som följer av hennes tro, och som självklart respekteras i andra demokratiska länder.

Sedan full religionsfrihet medgivits och alla medborgare tillförsäkrats oinskränkt rätt och möjlighet att utöva sin religion, kvarstår emellertid den rent praktiska frågan om statens förhållande till kyrkan. Motionärerna har knappast tillräckligt beaktat, att en kyrka, som liksom den svenska omfattar det överväldigande flertalet av landets innevånare, måste stå i ett förhållande till staten, som på ena eller andra sättet blivit rättsligt reglerat. Även där kyrkan såsom i Finland och i Tyskland intar en väsentligt friare ställning än i vårt land, måste — såsom erfarenheten tydligt visar — dess förhållande till staten regleras genom lagstiftningsakter eller inbördes fördrag.

Svenska kyrkan torde för närvarande omfatta cirka 99 procent av vårt folk. Den ytterst ringa omfattning, i vilken medborgarna begagnat sig av rätten till fritt utträde, och den procentuellt mycket betydande tillslutningen till kyrkliga handlingar såsom dop, konfirmation, vigsel och jordfästning, ger det bestämda intrycket, att svenska kyrkan även efter en skilsmässa från staten skulle komma att omfatta den överväldigande delen av vårt

folk. Kyrkan skulle med andra ord komma att utgöra en organisation av en storleksordning, som icke äger någon motsvarighet på andra samhällsområden. Det torde vara uppenbart, att en sådan organisation, som omfattar det stora flertalet av landets innevånare, icke kan stå i ett förhållande till staten som är helt oreglerat i rättsligt avseende.

Den nuvarande organisatoriska förbindelsen mellan stat och kyrka i Sverige innebär bl. a. att staten erkänner de svenska församlingarnas rätt till självstyrelse och till beskattning av sina medlemmar. Denna självstyrelse och beskattningsrätt, som för närvarande regleras genom kommunal-lagarna, går tillbaka till den tidiga medeltiden. Den nu gällande lagstiftningen på området utgör endast en efter tidsomständigheterna anpassad sanktion av en tusenårig historisk utveckling. Även om stat och kyrka skiljs åt, kommer församlingarna alltjämt att fortsätta denna sin verksamhet. Kyrkorna måste alltjämt underhållas, gudstjänstlivet måste hållas vid makt och de ekonomiska frågorna måste lösas genom uppbärande av avgifter bland församlingsmedlemmarna, alltså genom en fortsatt kyrklig beskattning. Det kommer att bli ett intresse, som berör huvuddelen av rikets innevånare, hur dessa avgifter skall beräknas och hur de skall förhålla sig till de statliga och kommunala skatterna. Krav kommer med säkerhet att resas från församlingarnas sida, att de kyrkliga skatterna för enkelhetens skull (såsom sker exempelvis i Tyskland) skall inkasseras genom de statliga uppbördsorganen. En rad andra frågor, vilka för närvarande är praktiskt och effektivt ordnade, skulle omedelbart anmäla sig såsom olösta problem, vilka berörde en mycket stor del av rikets innevånare. Det torde räcka med att här påminna om folkbokföringen och begravningsväsendet.

Vid en realistisk betraktning reduceras alltså frågan om ett upplösande av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka till frågan om en eventuell omreglering av dessa förhållanden. Utan tvivel kan man anföra punkter, där förhållandet mellan stat och kyrka kunde få en med tanke på det kyrkliga livet lyckligare reglering än nu är fallet. Det nuvarande systemet, att Kungl. Maj:t ensam bestämmer över församlingsorganisationen, har exempelvis på ett betänkligt sätt försvårat och stundom omöjliggjort denna organisations anpassning efter ett förändrat befolkningsläge och dess nödvändiga utbyggnad i de snabbt växande städerna. De lutherska kyrkorna i Finland och Västtyskland tycks med sin större frihet gent emot staten i dessa avseenden vara väsentligt bättre ställda. Emellertid synes det möjligt att lösa sådana frågor var för sig utan att därför behöva ta upp till omprövning hela det oöverskådliga komplex av frågor, som sammanhänger med den av en tusenårig historia betingade förbindelsen mellan stat och kyrka i vårt land. Genom det av 1951 års kyrkomöteskommitté nyligen avgivna betänkandet har en rad av dessa frågor aktualiserats. Det syns lämpligare att dessa frågor var för sig tas upp till behandling än att en ny utredning nu igångsättes, vilkens omfattning icke kan överblickas.

Slutligen sammanhänger ett tredje problem med frågan om förhållandet mellan stat och kyrka, nämligen statens inställning till de kristna livsvärden, som hittills utgjort den självklara grundvalen för vår rättsuppfattning och lagstiftning och en av de starkaste ideella drivkrafterna i vårt samhällsliv. I en tid, då de moraliska faktorernas betydelse för hela folklivet framstår allt klarare och de ödesdigra följderna av en allmän osäkerhet i rättsbegreppen gör sig allvarligt påmind, kan staten svårligen upplösa den organisatoriska förbindelsen med kyrkan utan att samtidigt ta ställning till frågan om sina egna moraliska grundvärden och sina möjligheter att göra dessa levande och förpliktande för den enskilde. Till ett sådant ställningstagande torde statsmakterna icke vara beredda. Under så-

dana förhållandena förefaller det rådligt att icke försvaga eller hindra kyrkans folkuppfostrande insatser.

Domkapitlet får med anledning av vad som ovan anförts som sin mening uttala, att föreliggande motion icke bör föranleda någon åtgärd. Till den partiella omreglering av förhållandet mellan stat och kyrka, som kan vara påfordrad, torde det bli anledning återkomma med anledning av kyrkomöteskommitténs betänkande som för närvarande är utsänt på remiss. De åtgärder, som kan ifrågakomma, synes böra få anstå tills detta redan framlagda betänkande kan bli behandlat av statsmakterna.

Karlstads domkapitel

1. Om en utredning rörande förhållandet mellan stat och kyrka bör komma till stånd, bör det under alla förhållanden icke ske på de grunder motionärerna anföra. De bygga sin framställning, i den mån den icke enbart hänvisar till tidigare motioner i ärendet, på religionsfrihetskravet. Men ordet religionsfrihet har en växlande innebörd och motiverar icke i den betydelse motionärerna taga ordet, vad de med motionerna uppenbarligen åsyfta, en åtgärd avsedd att inleda skilsmässa mellan stat och kyrka. Kravet på religionsfrihet, sådan den föresvävar motionärerna, har för närvarande ingen riktig aktualitet i av motionärerna åberopat sammanhang, vilket också visar sig däri, att så ytterst få begagna sig av rätten till fritt utträde ur kyrkan. Motionärernas »religionsfrihet», religionsbegrepp och kristendomsuppfattning har icke rum för annan kyrkbildning än frikyrkan eller föreningskyrkan, men religionsfrihet, sådan som reformationens män åsyftade, hänvisar i verkligheten till kyrklighet av annat slag. Från kyrkans sida måste därför motiveringen för motionerna underkännas.

2. Förhållandet mellan stat och kyrka och dess rätta reglerande i den nya situation som med tilltagande sekularisering inträtt i vårt tidigare enhetligt kristna samhälle, statens och kyrkans befogenheter i fråga om handläggningen av kyrkliga ärenden etc. är för närvarande föremål för utredning i anslutning till det omfattande betänkande, som 1951 års kyrkomöteskommitté utarbetat. I detta betänkande är det av motionärerna upptagna problemet framlagt i en mycket fylligare utformning, och det synes domkapitlet självklart, att diskussionen kring detsamma bör föras till slut och eventuella åtgärder med anledning därav avvaktas, innan ytterligare en vidlyftig utredning igångsättes.

Domkapitlet får därför bestämt avstyrka bifall till motionerna.

Härnösands domkapitel

Att frågan om förbindelsen mellan stat och kyrka aktualiserats, sammanhänger, såsom i motionerna påpekas, med den förändring av förutsättningarna för vårt hittillsvarande kyrkoskick, som så småningom skett under de sista hundra åren. Kyrkans ställning i folket har blivit en annan, sedan »enheten i religionen» genombrutits. Jämsides härmed har samhällsverksamhetens expansion medfört en begränsning av kyrkans samhällsfunktion. En konsekvens av utvecklingen är den religionsfrihetslagstiftning, som lett till genomförande av rätt till utträde ur svenska kyrkan och tryggande av religiös samfundsfrihet. En nyreglering av förhållandet mellan kyrka och samhälle har inletts genom den år 1862 skedda uppdelningen i församling och borgerlig kommun och fullföljts genom överförande av sociala och kulturella uppgifter från den förra till den senare. Däremot har kyrkans kon-

stitutionella ställning lämnats orubbad med de skyldigheter och rättigheter detta innebär för båda parterna. I detta för kyrkans hela status och verksamhet väsentliga hänseende har icke heller den senaste religionsfrihetslagstiftningen medfört någon ändring.

Vid bedömandet av den nuvarande ordningens hållbarhet ha motionärerna utgått från religionsfrihetsprincipen. Åt denna har därvid givits en annan, vidare innebörd än den som legat till grund för vår hittillsvarande lagstiftning och som kommit till uttryck i nu gällande rätt för den enskilde till utträde ur svenska kyrkan och för samfunden till fri religionsutövning. Enligt motionärernas mening skulle en konsekvent religionsfrihet kräva, att även staten bleve religionsfri i den meningen att den icke borde genom sitt stöd engagera sig för något visst kyrkosamfund. När motionärerna i detta sammanhang rikta sin kritik mot statens auktorisation av en viss »bekännelseform» och kräva likställdhet mellan olika »livsåskådningsriktningar» ute i samfundslivet, visar detta enligt Domkapitlets mening bristande insikt om vad svenska kyrkan är och om vad den har betytt och allttjämt betyder såsom bäraren av kristendomen såsom en livsmakt med hela folk- och samhällslivet som sin verkningskrets. Den historiskt framvuxna och utformade förbindelsen mellan stat och kyrka i Sverige är att förstå såsom en bekännelse av vårt folk till evangelisk-luthersk kristendom sådan den tagit gestalt i svenska kyrkans samfundsliv. Och denna representerar allttjämt värden, som för majoriteten av vårt folk framstå såsom en omistlig tillgång. Den existerande förbindelsen kan därför icke behandlas enbart som ett yttre, organisatoriskt samband. Ett upphörande av den intima samverkan, varom här är fråga, måste få djupgående verkningar för båda parter och ytterst för det folk de skola tjäna.

Det principiella resonemang, med vilket motionärerna stödja sitt yrkande, kan sålunda icke godtagas som utgångspunkt för en diskussion av kyrkofrågan. Domkapitlet är emellertid fullt medvetet om att den utveckling, som inledningsvis berörts, skapat problem i förhållandet mellan stat och kyrka, som tränga till en lösning. Dessa hänföra sig till religionsfrihetslagstiftningen, som även från kyrkans synpunkt på vissa punkter erbjuder svårigheter, men icke enbart till denna. Friktioner och konflikter ha uppstått i kyrkliga angelägenheter, där den nuvarande ordningen antingen kräver en samverkan mellan statliga och kyrkliga organ eller lägger avgörandet hos statliga myndigheter. Särskilt har problemet tillspetsats i fråga om kompetensregleringen mellan Kungl. Maj:t, riksdagen och kyrkomötet med avseende på kyrkolagstiftningen. Utvecklingen synes snarare tendera mot ett kyrkans ökade beroende av staten än mot den större frihet, som skulle ligga i linje med motionernas syfte.

Då det vore olyckligt, om icke full klarhet skapades om den framtidslinje, som bör följas, anser också Domkapitlet det angeläget, att förhållandet mellan stat och kyrka tages under omprövning. Enligt vad som ovan sagts kan emellertid Domkapitlet icke finna, att bärande skäl förebragts för en utredning, som enbart tager sikte på ett upplösande av det organisatoriska sambandet dem emellan. En allsidig utredning bör i första rummet undersöka möjligheterna att åstadkomma en omreglering av förhållandet mellan stat och kyrka, så att det utformas på ett sätt, som bättre motsvarar de ändrade förutsättningarna.

Det synes Domkapitlet anmärkningsvärt, att motionärerna icke tagit någon hänsyn till den på Kungl. Maj:ts initiativ tillkomna utredning, som verkställdes genom 1951 års kyrkomöleskommitté. I dess nyligen avgivna betänkande klarlägges det nuvarande rättsläget i fråga om kyrkolagstiftning-

en och uppdragas riktlinjer för en framtida omreglering. Betänkandets förslag hålla sig visserligen i stort inom den nuvarande ordningens ram, men utredningen ger samtidigt material för en diskussion av kyrkoproblemet i sin helhet, varvid särskilt avgivna yttranden angiva olika tänkbara alternativ. Sedan den pågående remissbehandlingen avslutats, torde riksdagen, liksom kyrkomötet, beredas tillfälle att taga ställning till ifrågavarande utrednings resultat. Innan detta skett, kunna svårligen förutsättningarna för en allsidig utredning av förhållandet mellan stat och kyrka anses klarlagda. Domkapitlet får fördenskull bestämt avstyrka bifall till de nu framlagda motionerna.

Luleå domkapitel

Motionärernas huvudsynpunkt är att upprätthållandet av ett lagfäst samband mellan stat och kyrka strider mot religionsfrihetens allmänt erkända grundsats.

Religions- och samvetsfrihetens princip är otvivelaktigt av stor vikt. Konungen bör »ingens samvete tvinga eller tvinga låta, utan skydda var och en vid en fri utövning av sin religion».

Likväl ligger det i öppen dag att ingen stat medger och kan medge obegränsad tros- och samvetsfrihet. Hundratusentals medborgare tvingas att med sina inbetalda skatter stödja verksamheter som deras samvete ogillar. »Tro och tänkande ligger utanför statsmaktens kompetens», säga motionärerna. Ändock handlar varje stat och måste handla, som om dess kompetens omfattade bäggedera. Staten måste nämligen stifta lag och sörja för undervisning och uppfostran. Intetdera kan ske utan att man därvid stöder sig på idéer och trosövertygelser och ger uttryck för sådana. Vår social- och strafflagstiftning vill bygga på respekten för människan och människovärdet och bygger därmed på en idé som aldrig kan vetenskapligt grundas utan är grundad i ren tro, historiskt sett huvudsakligen på evangeliets livssyn och människouppfattning. Vår mansålders historia har givit de mest drastiska exempel på att där kristendomen skjutes åt sidan i ett folks offentliga liv och ersättes med andra ideologier, statens uppfattning av sin plikt mot människan också totalt förändrats, med ett totalt förändrat handlingssätt och förändrad lagstiftning som följd.

Detsamma gäller uppfostran. Denna måste vägledas av vissa idéer om rätt och orätt och om individens uppgift såsom människa och medborgare. Om man uppfostrar de unga »till sanningskärlek och till ärlighet både mot sig själva och andra, till hjälpsamhet och samarbetsvilja, till rättrådighet och öppenhet», till självständighet, till villighet att »underordna sig gemenskapen, att offra sig för den gemensamma framgången», till »känsla för folk och land, kärlek till frihet och fred, förståelse för andra folk och raser, andra seder och åsikter, respekt för människovärdet, vördnad för mänsklighetens gemensamma strävan, internationellt sinnelag, vilja att göra en ödmjuk insats i kulturarbetet», allt i enlighet med 1946 års skolkommissions förslag och 1950 års riksdags beslut — om man gör sådant till riktlinjer för vår allmänna uppfostran, gillas detta säkerligen av flertalet svenskar. Men det är i och för sig inga självklara ideal, utan uttryck för en människo- och livsuppfattning som grundar sig på en tro, historiskt sett väsentligen på den kristna. Kallar man denna uppfattning humanism, har den icke därför upphört att vara tro. Det finns ingen normativ etik som skulle vara i sig vetenskaplig och sålunda giltig på samma sätt som en matematisk eller historisk sanning. Allt vilar här ytterst på tro. Därav är sålunda också statens lagstiftande och fostrande verksamhet beroende.

Moraltankar och idealbildning ha sin huvudkälla i de historiska religionerna. Detta är fallet även där man själv icke längre fattar eller kännes vid detta sammanhang, Det kan därför aldrig bliva för staten likgiltigt, vad för slags religion och tro som är rådande i folket — evangelisk kristendom, katolicism, mormonism, russelianism, korpelanism o. s. v. Det är ett statsintresse att staten kan vädja till en så stor fond som möjligt av gemensamma ideal och samvetetslivet bestämmande övertygelser. Ju mindre och svagare denna fond av gemensam tro är, dess mer nödgas staten stödja sig på den rena makten. Växlande regerings- och riksdagsbeslut komma att avgöra vad medborgarna skola anse som rätt och ungdomen skall hylla som förpliktande etisk sanning. En sådan situation blir mest ödesdiger för staten själv. Den skapar förvirring i det sedliga medvetandet, uppgrundar rättskänslan och uppkallar mången gång till gensaga de känsligaste och bäst upplysta samvetena. Det är bättre för alla parter, framför allt för staten själv, om denna kan stödja sina etiska krav och strävanden på den kristna religion som samhällsliv och uppfostran sedan niohundra år byggt på, än om den nödgas stödja dem på tillfälliga makthavares beslut.

Med detta är icke sagt att religionsfrihetens grundsats icke skulle böra beaktas vid övervägandet av sambandet mellan stat och kyrka. Men dess tillämpning är ingalunda enkel och självklar. Och statens och samhällets beroende av etiska och i sista hand religiösa övertygelser är så djupgående, att religionsfrihetstanken ingalunda ensam eller ens i första hand bör tagas till utgångspunkt för ett sådant övervägande. Det resonemang som motionärerna föra rörande barnens förhållande till samfundet exemplifierar detta. Strider det mot religionsfrihetens idé, att staten genom att låta barn från födelsen tillhöra ett bestämt trossamfund »föregriper det ställningstagande i livsåskådningsfrågorna, som måste vara den mogna medborgarens sak att ta», så borde konsekvensen bli att staten om möjligt förbjöde barns tillhörighet till trossamfund överhuvud. Detta åter skulle komma i strid med kristen åskådning och med kristna föräldrars tro och samvete. Och vad ger staten rätt att genom skolan, såsom nu sker och måste ske, inverka på barnens livsuppfattning och idealbildning och därmed föregripa deras ställningstagande som mogna medborgare? — Valet är icke att inverka eller icke inverka — ty staten och de enskilda undgå icke att inverka — utan *hur* vi inverka.

Statens och kyrkans inbördes förhållande är därtill så komplicerat, att en utredning om en avgörande förändring av detta förhållande för att bli till verkligt gagn kräver studier och överväganden ur en mångfald synpunkter. Överhuvud är det svårt att se, hur ett *fullständigt* upplösande av detta samband skulle kunna ske under rättsliga former. Den svenska kyrkans församlingar böra självfallet efter en skilsmässa förfoga över sina helgedomar. Men då dessa äro kulturbyggnader, i många fall med utomordentlig historisk betydelse, måste de alljämt stå under uppsikt av statens kulturvårdande organ, varför en lagfäst samverkan mellan stat och kyrka på detta område alljämt måste ske. De begravningsplatser, som äro kyrkogårdar i egentlig mening, d. v. s. utgöra kyrkobyggnadens naturliga omgivning och tomtmark, kunna icke skiljas från denna i förvaltningsavseende. Alla offentliga begravningsplatser äro kyrkligt invigda. Opinionen torde i allmänhet alljämt komma att fordra allt så skall vara. I varje fall måste kristna människor ha rätt att vila i vigd jord, liksom icke kristna att slippa det, ifall så yrkas. Dessa frågor påkalla samverkan mellan kyrkan och det världsliga samhället och en reglering i laga former. Kyrkans egendom är av en sådan omfattning och betydelse, att det allmänna knappast kan skiljas från varje befattning därmed. Religionsundervisningen måste upprätthållas, om icke

vårt folk skall berövas etisk inspiration och göras kulturellt urarva. Dess anordning är en fråga av ömtålig och ur skilda synpunkter synnerligen betydelsefull natur och kan knappast undgå att påverkas av en djupgående förändring av förhållandet mellan stat och kyrka. Något liknande gäller de teologiska fakulteterna. Folkbokföringen ligger sedan gammalt väsentligen i prästerskapets hand. Huru skall den ordnas efter en skilsmässa, och vilket blir förhållandet mellan den nya från kyrkan skilda bokföringen och den kyrkobokföring som kyrkan för sin del alltså kommer att behöva och att fullgöra, och som för samhället och ur statistisk synpunkt icke kan vara utan intresse?

Dessa antydningar må vara nog för att visa, hur omfattande och djupgående en utredning måste bli för att ge grund för ett slutligt bedömande och avgörande. En omgestaltning av förhållandet mellan stat och kyrka pågår faktiskt. Det kan av flera skäl vara önskvärt, att den icke får fortgå utan att man genom ingående studier av problemet skapar full klarhet om vad som bör ske. En sådan utredning bör, såsom ovan framhållits, icke främst ta sin utgångspunkt i religionsfrihetstanken utan bör ske så allsidigt som möjligt. Den bör också beakta, hur problemet om stat och kyrka lösts i andra oss kyrkohistoriskt närstående länder, t. ex. Finland och Tyskland. Lösningen behöver icke och kan måhända icke vara en skilsmässa mellan stat och kyrka i fullständig och egentlig mening, utan kan snarare innebära en omgestaltning av förhållandet med hänsyn tagen till bådas och framför allt till svenska folkets sanna andliga och moraliska gagn. Problemet har en räckvidd och en betydelse för vårt folks liv och framtid, som knappast kan överbetonas. Utredningen bör rättas därefter.

Såsom ett led i en sådan utredning kan den nu föreliggande sakkunnigutredningen om kyrkomötets befogenheter betraktas. Man måste avvakta, vartill denna kan leda, för att kunna bedöma, hur man skall gå vidare. Före ett slutligt avgörande bör kyrkomötet givetvis få tillfälle att yttra sig.

Domkapitlet avstyrker en utredning på de av motionären angivna grunderna, men har intet att invända mot en allsidig utredning av hela problemet om sambandet mellan stat och kyrka med beaktande av vad ovan anförts och av alla de spörsmål som ingå i denna svåröverskådliga och mycket betydelsefulla fråga.

Visby domkapitel

Det är domkapitlet angeläget att här främst understryka att den föreliggande frågan är av betydligt större räckvidd än vad man i förstona kanske förmodar.

När statsmakten på sin tid gav »sin speciella auktorisation åt den beaktelsevariant inom kristendomen som den svenska kyrkan representerar» ville den därmed djupast sett intet annat än slå vakt om det kristna arvet. Den andliga och kulturella orientering i kristen anda, som under många sekler före reformationen präglade västerlandet framstod som omistlig. »Statskyrkosystemet» tedde sig som den form, i vilken det kristna arvet bäst kunde bevaras och göras levande för de växlande generationerna.

Frågan om ett upplösande av sambandet mellan stat och kyrka måste för att rätt bedömas ses mot bakgrunden av den här antydda större frågan. Självklart lever kristendomen som personlig tro och övertygelse sitt liv hos enskilda människor även där en statsmakt har en rent negativ inställning till densamma. Där om ger historien och samtiden klara besked.

Men den här föreliggande frågan gäller — vill man genom upplösandet

av bandet mellan statsmakt och kyrka åstadkomma en förändring i folklivet av själva den kristna grundinställningen, sådan den hittills kommit till uttryck?

Ty uppenbarligen måste ett radikalt brytande av det historiska sambandet mellan stat och kyrka komma att sätta djupa spår i den andliga och kulturella orienteringen. Om den kristna grundsynen med sina etiska normer ej längre får vara orienteringspunkt kan skapas ett andligt vacuum och ett herrelöshetens tyranni som kan bliva tyngre att uthärda än den nuvarande i vissa hänseenden otillfredsställande ordningen.

Domkapitlet är angeläget om att understryka, att det föreliggande spörsmålet betraktas mot bakgrunden av denna den större frågan.

Vad angår vidare frågan om religionsfrihetslagen och religionsfrihetens idé delar domkapitlet motionärernas uttalande, att den sist genomförda och nu gällande religionsfrihetslagen präglas av vissa inkonsekvenser. Det anses av många att en konsekvent genomförd religionsfrihet måste leda till ett *totalt* upplösande av det nuvarande sambandet mellan stat och kyrka.

Emellertid gäller här som i många andra sammanhang, att tankens logik icke överensstämmer med livets egen logik.

Domkapitlet förmodar, att det var i känslan härav som de beslutande myndigheterna läto religionsfrihetslagen få det innehåll den fått. Man ville bevara det historiskt givna sambandet mellan folkliv och kristendom och samtidigt bereda varje enskild medborgare rätt att träffa eget val i de djupt personliga frågor det här gäller.

En lagstiftning av denna art kan givetvis omöjlig tillfredsställa alla. Den har därför bedömts mycket olika.

Huru verkningarna av denna lagstiftning rätteligen skola bedömas är enligt domkapitlets mening svårt, för att icke säga omöjligt att redan nu avgöra.

Antalet av dem som begagnat sig av den fria rätten att utträda ur svenska kyrkan har varit ringa. Att av detta förhållande draga den slutsatsen, att svenska folket givit svenska kyrkan »förtroendevotum» torde vara verklighetsfrämmande. Möjligen skulle man av nämnda förhållande kunna våga förmoda, att ett översvägande antal svenska medborgare icke varit beredda att giva svenska kyrkan »misstroendevotum». Denna förmodan bestyrkes väl därav att om än deltagandet i svenska kyrkans gudstjänster å många orter är ringa, man dock i stor — i många fall växande — utsträckning begär kyrkans medverkan vid dop, konfirmation, vigsel, jordfästning m. m. Man kan härav förmoda, att flertalet av svenska medborgare för närvarande icke hysa någon verkligt översvägd och fast grundad önskan om ett upphävande av det organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka.

I varje fall bör religionsfrihetslagen fungera ytterligare ett antal år innan verkningarna av densamma kunna göras till föremål för rättvis bedömning.

Ett bifall till motionärernas hemställan att *nu* igångsätta den avsedda utredningen kommer säkerligen av de flesta att tolkas som ett riksdagens ståndpunktstagande *för* ett upplösande av sambandet mellan stat och kyrka.

Ur svenska kyrkans synpunkt kunna skäl andragas såväl för som emot den nuvarande ordningen.

Sambandet med staten har berett den svenska kyrkan stora möjligheter att förvalta det kristna arvet och bära fram det kristna budskapet till hela folket.

För Visby stifts vidkommande bör här särskilt framhållas att stiftets 92 »levande» kyrkor — samtliga av enastående kulturhistoriskt värde — på en folkmängd av 57 000 personer kunnat vidmakthållas och i ett stort antal fall förnyas detta tack vare det nuvarande ekonomiska systemet med kyrkofondens bidrag till avlöning av präster och kyrkomusiker.

Å andra sidan har sammanlänkningen med staten i vissa hänseenden förnummits hindrande. Organisationen har ofta saknat önskvärd smidighet. Mångsyssleriet har för mången kyrkans tjänare inneburit en frestelse att ägna sin kraft åt andra uppgifter än de väsentliga.

Ur statsmakternas synpunkt måste den centrala frågan i här föreliggande sammanhang bedömas icke främst ur administrativa och ekonomiska utan ur ideella synpunkter.

Den svenska kyrkan synes i innevarande stund knappast ha tillräcklig anledning att påyrka den ifrågasatta omfattande utredningen.

En särskild anledning härtill är att det nyligen framlagda betänkandet om Kyrkomötets befogenheter för närvarande är föremål för remissbehandling. Ifrågavarande betänkande kommer att aktualisera en rad frågor som den här ifrågavarande motionen tar sikte på.

Det synes vara rimligt att behandlingen av detta betänkande avslutas och att de ev. härpå grundade förslagen prövas innan utredning enligt de föreliggande motionerna igångsättes.

En eventuell utredning synes icke kunna begränsas att avse enbart formerna för och följderna av ett upplösande av det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan utan bör i sammanhang härmed även komma i betraktande förutsättningarna för kyrkans framtida verksamhet.

Det förefaller ock domkapitlet befogat att därest motionärernas hemställan av riksdagen bifalles nästa års kyrkomöte sättes i tillfälle att avgiva yttrande före Kungl. Maj:ts beslut i ämnet.

Med hänvisning till vad ovan anförts vill domkapitlet hemställa, att den ifrågavarande motionen icke *nu* måtte föranleda någon åtgärd.

Stockholms domkapitel

Den föreliggande motionen II: 214 innehåller ett flertal intressanta synpunkter, men författaren har dock knappast berört de djupare liggande problemen på området. Till dessa kan icke sägas höra kravet på religionsfrihet. Detta krav är nämligen väl tillgodosett med gällande lagstiftning. Kyrkan utövar icke något religiöst tryck på medborgarna, och utträdet ur densamma är fritt. Man kan taga för visst, att den övervägande majoriteten av vårt folk icke önskar någon ändring i dessa förhållanden.

Enligt domkapitlets mening förtjänar emellertid en annan omständighet noggrant beaktande. Enligt kyrkolagen äro »kyrkans uppsikt, vård och försvar» Kungl. Maj:t anförtrodda. Det sätt, varpå Kungl. Maj:t på senare tid utövat denna funktion, kan icke undgå allvarliga erinringar. Det i hög grad angelägna önskemålet att skapa en effektiv organisation av den kyrkliga verksamheten i de runt om i landet uppväxande tätortsområdena röner föga förståelse hos regeringsmaktens nuvarande innehavare. Genom indragning av prästtjänster i strid med församlingarnas och de kyrkliga

myndigheternas klart uttalade mening försvagas väsentligt det kyrkliga livet i de av indragningarna träffade församlingarna. Över huvud präglas regeringens och även i viss mån riksdagens uppträdande mot kyrkan av en brist på välvilja och generositet, som icke har sin motsvarighet när det gäller andra samhällsområden.

Om denna politik från statsmakternas sida gentemot kyrkan skulle komma att fortsätta, måste det enligt domkapitlets mening allvarligt övervägas att vidtaga en genomgripande förändring i fråga om kyrkans och statens inbördes förhållande. Det är ett livsvillkor för kyrkan liksom för andra organisationer att äga en ledning, som verkligen vill dess bästa och strävar efter att i möjlig mån förverkliga dess intentioner. Kan icke en sådan ledning skapas genom en förbättring och effektivisering av den nuvarande kyrkostyrelsen, bör man enligt domkapitlets uppfattning ej rygga tillbaka för en organisatorisk skilsmässa mellan kyrka och stat.

För närvarande är det av 1951 års kyrkomöteskommitté avgivna betänkandet rörande kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter m. m. (statens offentliga utredningar 1955: 47) föremål för remissförfarande. Det är domkapitlets förhoppning att behandlingen av nämnda betänkande skall resultera i en sådan ändring av den nuvarande kyrkostyrelsen, att garantier skapas för en ur kyrklig synpunkt tillfredsställande ledning av kyrkan. Innan det visat sig huruvida så blir förhållandet, bör enligt domkapitlets mening någon åtgärd för upplösande av det organisatoriska sambandet mellan kyrkan och staten icke vidtagas.

Stiftsnämnden i Växjö stift

Enligt stiftsnämndens förmenande kan det rättsliga sambandet mellan kyrka och stat väl tarva översyn, men stiftsnämnden finner därmed i allt fall nu böra anstå i avbidan på de beslut, som kan komma att fattas i anledning av 1951 års kyrkomöteskommittés betänkande rörande kyrkomötets grundlagsenliga befogenheter, vilket betänkande för närvarande är föremål för remissbehandling.

Innan däri berörda spörsmål om bl. a. den för kyrkliga ändamål avsedda egendomen blivit vederbörligen granskade, synes ur de synpunkter, stiftsnämnden har att företräda, anledning icke föreligga att tillstyrka den nu ifrågasatta nya utredningen.

Stiftsnämnden i Lunds stift

har biträtt det av Lunds domkapitel avgivna yttrandet.

Stiftsnämnden i Härnösands stift

Stiftsnämnden, som tagit del av Härnösands domkapitels yttrande över förenämnda motioner, ansluter sig till de däri framförda synpunkterna på förhållandet mellan stat och kyrka, önskvärdheten av en omprövning och förutsättningarna för en utredning. Stiftsnämnden, vars eget förvaltningsområde berör den ekonomiska grundvalen för kyrkans verksamhet, önskar understryka, att en organisatorisk skilsmässa mellan stat och kyrka involverar såväl äganderätts- som förvaltningsproblem av den mest invecklade och vittutseende karaktär. Icke minst när det gäller den kyrkligt eko-

nomiska lagstiftningen torde den av 1951 års kyrkomöteskommitté verkställda utredningen ge en belysning av väsentliga problem, som är behövlig för ett ställningstagande till den nu väckta utredningsfrågan. Stiftsnämnden får sålunda bestämt avstyrka bifall till ifrågavarande motioner.

Frikyrkliga Samarbetskommittén

Av allt att döma tilldrar sig just nu frågan om förhållandet mellan staten och kyrkan ett ganska stort intresse hos stora delar av vårt folk. Betydande folkgrupper hyser med olika utgångspunkt och motivering intresse för en skilsmässa mellan stat och kyrka, medan andra likaledes betydande grupper önskar se det gamla tillståndet bestå.

Frikyrkliga Samarbetskommittén hör av principiella skäl avgjort till den förra gruppen men är inte dess mindre starkt medveten om hur ytterst komplicerad hela frågan är, särskilt som i vårt land det organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka består under flera hundra år.

Med huvudfrågan sammanhänger en rad mycket viktiga spörsmål, bl. a. — som motionärerna också framhåller — frågan om äganderätten till och vården av kyrkobyggnaderna, allmänna kyrkofondens ställning, prästutbildningen och den teologiska forskningen, kyrkans beskattningsrätt, äktenskapsregistreringen, vigselrätten och folkbokföringen samt bekännelsetillhörigheten som kompetenskrav i regeringsformen. Ingen torde för närvarande kunna överblicka konsekvenserna på samtliga dessa områden av ett upplösande av de organisatoriska banden mellan staten och kyrkan. Mot bakgrunden av det intresse frågan tilldragit sig i vida kretsar och de konsekvenser varje mera omfattande förändring måste beräknas komma att få är det därför enligt Frikyrkliga Samarbetskommitténs uppfattning ytterst angeläget att snarast bereda möjligheter för en sådan överblick av hela problemkomplexet, att en tillförlitlig bedömning av fördelarna och nackdelarna av det nuvarande förhållandet kan komma till stånd.

Frikyrkliga Samarbetskommittén är övertygad om att det med hänsyn till frågans djupgående principiella innebörd skulle vara till stor nytta för den fortsatta behandlingen, om en utredning komme till stånd, som presenterade de överblickbara följderna av ett upplösande av de organisatoriska banden mellan stat och kyrka.

Frikyrkliga Samarbetskommittén vill alltså för sin del tillstyrka motionärernas hemställan om en utredning.

Filadelfiaförsamlingen i Stockholm

Det synes församlingen sannolikt, att en mycket stor del av vårt folk icke har något att invända emot den av motionärerna föreslagna utredningen. Församlingen anser sig på grund härav under förutsättning, för vilken här nedan redogöres, böra tillstyrka motionen.

Den berörda förutsättningen är, att den föreslagna utredningen även kommer att omfatta de problemkomplex beträffande vårt lands konstitution, som aktualiseras, därest det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan kommer att upplösas. De frågor, som därvid i första hand måste lösas på ett för stora delar av vårt folk acceptabelt sätt, avse bland annat de livsviktiga problemen rörande alla de religiösa organisationernas ställning i samhället och rättighet till fri verksamhet i enlighet med sina tros- och läroåskådningar samt ordnandet av religionsundervisningen i skolorna. Det sätt, på vilket dessa frågor lösas, är enligt församlingens mening

så betydelsefullt, att det får anses bättre, att det organisatoriska sambandet mellan staten och kyrkan icke upplöses än att en förändrad konstitution icke skulle på ett betryggande sätt tillgodose de intressen, varom här är fråga.

Utredningen bör därför bland annat inriktas på att utreda, huru förhållandet mellan staten och de religiösa organisationerna skall kunna så ordnas, att dessa organisationers stöd av staten och ställning i vårt samhälle icke försämras i jämförelse med status quo. Eller med andra ord: församlingen utgår ifrån att utredningen skall på ett positivt sätt taga sikte på vilka åtgärder som böra vidtagas och anordningar som böra åstadkommas för att vårt svenska folks andliga, moraliska och religiösa läge icke skall försämras genom avkristning eller på annat sätt utan att det stöd i olika avseenden, som staten hittills lämnat de kristna strävandena, vidmakthålles och till och med fördjupas. Såsom exempel på en sådan fördjupning av statens stöd kan nämnas rätt för fysiska personer att vid inkomstbeskattning tillgodonjuta ett schablonavdrag för understöd åt religiös och ideell verksamhet. En sådan rätt tillkommer som bekant skattebetalarna i USA, där avdrag uppgående till lägst 10 procent och högst 30 procent av inkomsten medgives för gåvor och understöd till kyrkor och andra religiösa organisationer.

Skulle den föreslagna utredningen få sådana direktiv, att den går till sitt arbete med en negativ inställning till kristendomen och dess betydelse för samhället och därigenom medverkar till vårt folks fortsatta avkristning i kanske till och med ökad takt, är församlingen djupt övertygad om att det är bättre, att utredningen icke kommer till stånd.